

ÇEVRIYAZIDA* YAZIM BİRLİĞİ ÜZERİNE ÖNERİLER**

Prof. Dr. İsmail ÜNVER**

ÖZET

Çeviri yazı konusu ülkemizde Arap harflerinden Latin harflerine geçişten sonra bir sorun olarak karşımıza çıkmıştır. Bu makalede çeviri yazıda karşılaşılan sorunlar ortaya konulmakta ve bu sorunlara çözüm önerileri sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çeviri yazı, Eski Anadolu Türkçesi, Klasik Türk Edebiyatı, İmlâ.

SUGGESTION ON STANDART WRITING IN TRANSCRIPTION

ABSTRACT

Transcription matter appeared a prolem after the progress of changing alphabet from Arabic alphabet to Latin alphabet in our country. In this article the experiences of transcription's problems and suggestion of solutions on this matter will present.

Key Words: Transcription, Old Anatolia Turkish, Classic Turkish Literature, orthographic.

---

* Çevriyazı(= transcription) terimiyle Arap harfli Türkçe metinlerin Latin kökenli alfabeyle aktarılmasını kastediyoruz.

** Bu yazı İLESAM'ın 17-18 Ocak 1992 tarihinde düzenlediği "1. Eski Türk Edebiyatı Kolokyumu"nda okunan bildirinin genişletilmiş biçimidir. Bu yazı adı geçen kurumca oluşturulan komisyonda tartışıldıktan sonra ayrıca yayımlanacaktır. Çevriyazı konusundaki görüşlerimizi doğrudan ve daha geniş bir kitleye duyurmak ve tartışma alanını genişletmek amacıyla bu yazının Türkoloji D.C. XI'de yayımlanmasını istedik.

** **Editör Notu:** "İmlâ Özel Sayı"sının Prof. Dr. İsmail ÜNVER adına düzenlenmesinden dolayı misafir editörümüzün talebi ve Prof. Dr. İsmail Ünver'in onayı ile bu makale, daha önce yayımlanmış olmasına rağmen, bu sayıya konulmuş ve Sibel ÜST tarafından bilgisayar ortamına aktarılıp tasarımı yapılmıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/6 Fall 2008

Çevriyazı konusu, ülkemizde Arap kökenli Türk alfabesiyle yazılmış metinlerin Latin kökenli Türk alfabesine aktarılmaya başlanmasıyla gündeme gelmiştir. Türk dili ve edebiyatıyla ilgilenen batılı bilginler, çevriyazı işiyle bizden çok daha önce ilgilenmek zorunda kalmışlar; aralarında tam bir benzerlik bulunmamakla birlikte, her çalışmada kendi içinde tutarlı, anlaşılabilir bir çevriyazı sistemi uygulamışlardır. Bugün batılı ve Türk bilim adamları, her bakımdan tutarlı ve birbirine benzer bir çevriyazı sistemi kullanmamaktadırlar. Bu konuda değişik sebepler sıralanabilirse de batılıların Türkçedeki Arapça ve Farsça sözleri o dillerin ses özelliklerini yansıtacak biçimde tespit etmeye çalışmaları farklılıkların en başında gelmektedir.

Burada çözüm aramaya çalıştığımız sorunların çoğu Türkçe metinlerdeki Arapça, Farsça kelimelerin seslendirilişinden çok, bu dillere ait eklerin, tamlamaların, birleşik sözlerin yazımlarıyla ilgilidir. Bunlar, bir Arap yahut Fars dilcisinin belki de hiç düşünme ihtiyacı duymadığı şeylerdir.

Bizde 1940'lı yıllardan itibaren batıdaki bu çevriyazı sistemlerinden yararlanılmaya başlanmıştır. Leiden'de Almanca, Fransızca ve İngilizce olarak yayımlanan *İslâm Ansiklopedisi'nin* çeviri, düzeltme, genişletme ve yeniden yazma yoluyla Millî Eğitim Bakanlığınca yayımlanmaya başlanması (1941), özel adların yazımı konusunda belli kuralların benimsenmesi ve çevriyazı işaretlerinin batıdaki uygulamalar yönünde kullanılmasını gündeme getirmiştir.

Bu başlangıçtan sonra, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesince hazırlanan Kılavuz¹ bugün kullandığımız çevriyazı sisteminin temelini oluşturmuştur. Bu kılavuz, Arap kökenli Türk alfabesindeki harf ve hareketlerin Latin kökenli Türk alfabesiyle nasıl karşılandığını gösteren listelerle Arapça, Farsça tamlamaların çevriyazıları konusunda daha önce *İslâm Ansiklopedisi* için ön görülen kuralları aktarır. Bu sistem Arapça, Farsça kelime ve tamlamalardaki okunuşları, o dillerdeki sesleriyle tam olarak yansıtmadığı gibi, Türkçenin o dillerden alıp yüzyıllarca kendi ses kurallarıyla tasarruf ettiği biçimleri de tesbit etmekten uzaktır. Bir Türk yazarının Arapça kelimeleri Araplar, Farsça kelimeleri Farsça kelimeleri Farslar gibi telaffuz etmeyeceğini kabul etmek gerekir. İşte bu yüzden Türkçe eserlerdeki Arapça, Farsça kelimelerin çevriyazıyla verilisinde *İslâm Ansiklopedisi*'ndeki sisteme uyamayız.

Bugünkü çevriyazımızda ünsüzler açısından büyük farklılıklar yoktur. Eskiye göre önemli bir ayrılık “nazal (= nasal)” “n” sesinin

¹ *Türk İlmî Transkripsiyon Kılavuzu*, İstanbul, 1946, 36 s.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

“ñ” yerine “η” işaretiyle yazılmasıdır. Arapça, Farsça kelimelerin ünlülerinde ise, batıdaki örneklerden farklı olarak, Türkçedeki telaffuzların çevriyazıya yansıtılması ağırlık kazanmıştır.

İlesam’ın 17- 18 Ocak 1992 tarihlerinde düzenlediği “I. Eski Türk Edebiyatı Kolokiyumu”nda okunan bildirilerden üçü, çevriyazıda karşılaşılan sorunları ve tutarsızlıkları dile getirmekteydi.² Birbirinden habersiz olarak hazırlanan bu üç bildiride ortaya konan sorunlar ve önerilen çözümler aynı olmamakla birlikte, konunun çeşitli yönlerine dikkat çekilmişti. Anılan toplantı sonunda Türkçe kelime ve eklerin seslendirilmesiyle ilgili çalışmalar Prof. Dr. Mertol Tulum’a; metin neşrinde göz önünde tutulacak esaslar Prof. Dr. Günay Kut’a; Arapça, Farsça kelime, birleşik kelime ve tamlamaların çevriyazıda farklı yazılmalarından doğan tutarsızlıkların giderilmesi konusunda önerilerin hazırlanması da bana havale edilmişti.

Bu konu bazı yönleriyle çok uzun zamandan beri üzerinde düşündüğümüz, her fırsatta meslektaşlarla tartışmaya çalıştığımız, nihayet 1983’ten sonra çevirdiğimiz metinlerde uygulama denemesi yaptığımız bir konudur. Yukarıda anılan toplantıda aynı konuda sorulan bildirileri ve bunlar üzerindeki tartışmaları da dikkate alarak görüş ve önerilerimizi sunmaya çalışacağız.

Bu yazıda ele alınacak başlıca konular şunlardır: Arapça, Farsça kelimelerin kendilerinden önceki ve sonraki dil bilgisi öğeleriyle ilgilerini göstermek üzere kullanılan kısa çizgi (-) ile ilgili tutarsızlıklar ve bununla ilgili öneriler; Arapça, Farsça tamlama ve birleşik kelimelerin yazımlarıyla ilgili farklı tutumlar hakkında düşünce ve öneriler; Farsça’da değişikliğe uğrayarak Türkçe’ye geçen Arapça kelimelerin durumu; Arapça, Farsça kelimelerdeki ses değişikliklerinin çevriyazımızda değerlendirilmesi; medli okunuşlarla türeyen ünlülerin çevriyazıda gösterilip gösterilmeyeceği.

Yukarıda sıralanan maddeler arasında öncelik Arapça, Farsça kelimelerin başına veya sonuna gelen öğelerin kısa çizgi ile ayrılması konusundaki farklı tutumların belirlenmesi ve önerilerin ortaya konmasındadır.

1. Latin kökenli Türk alfabesiyle yayımlanmış eski metinlerimizin yazımında ilk yıllardan günümüze kadar uzanan ve giderek artan tutarsızlıklar Arapça, Farsça ve Türkçenin kurallarıyla açıklanması mümkün olmayan bir hal almaktadır. Yeni Türk

² Ünver, İsmail, “Arapça, Farsça kelimelerin imlâsı”; Horata, Osman, “Eski metinlerin neşrinde karşılaşılan imlâ ile ilgili bazı problemler”; İnce, Adnan, “Tenkitli metin kurmada karşılaşılan güçlükler ve çözüm önerileri”. Bu bildiriler ayrıca yayımlanacaktır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/6 Fall 2008

harfleriyle çevriyazı işaretleri kullanılmadan yayımlanan ilk metinlerde kısa çizgi işaretine hiç yer verilmiyordu. Bu sözümüzü 1931 yılında yayımlanmış bir eserden alınan aşağıdaki dörtlükle örneklendirelim:

“ Dinle bülbül kıssasın kim geldi eyyamı bahar

Kurdı her bir bağda hengâme hengâmı bahar

Oldı simefşan ana ezharı badamı bahar

Ayşu nuşet kim geçer kalmaz bu eyyamı bahar”³

Görüldüğü gibi, bu metin yeni yazıya aktarılırken Farsça tamlamalarda ve birleşik kelimelerde kısa çizgi kullanılmamıştır. İzafet kesresi ile atıf vavları ilk kelimeye bitişik yazılmış ve aslı uzunluklar genellikle ihmal edilmiştir. Ancak şurasını kesinlikle ifade etmek gerekir ki, bu metnin yazımı daha sonraki, hatta günümüzde yayımlanan çevriyazılı metinlerden daha tutarlıdır. Buna karşılık, sonraki yıllarda bu yazım birliği değişik eserler arasında değil, aynı eser içinde bile korunamamıştır. 1940’lı yıllarda yayımlanmış bir eserde “mîve-dâr” imlâsı yanında “şîvedâr”, “tâcdâr” ve “serdâr” yazımlarıyla karşılaşırız. Aynı imza ile 1960’lı yıllarda yayımlanmış başka bir metinde, aynı birleşik kelimenin iki ayrı biçimde yazılışına: “dil-dâr”, “dildâr”; “dil-ber”, “dilber”; aynı edatın bitişik yazılmasına ve çizgi ile ayrılmasına “ber-murâd”, “berkarâr”; aynı ekin bir bitişik, bir çizgiyle ayrılmış yazımına: “dergâh”, “secde-gâh”...vb. şahit oluyoruz.

Çevriyazıdaki bu tutarsızlıklar, üniversite muhitinde hazırlanıp yayımlanan eserlerde sürüp giderken, aynı yıllarda yayımlanan *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*⁴, bu konudaki tutarsızlıkları büsbütün körüklemiştir. Bu sözlük, eski yazıdan eski yazıya Türkçe sözlüklerin ancak kütüphanelerde bulunabildiği o yıllarda, kolaylıkla el altında bulundurabileceğimiz tek eser durumunda idi. Ayrıca her madde başından sonra, o madde başının Arap kökenli alfabe ile de yazılmış olması daha çok yararlanmamızı sağlıyordu. Gerçi metinde okuyamadığımız bir sözü, ancak bütün okunuş ihtimallerini deneyerek bu sözlükte bulabiliyorduk; ama her şeye rağmen eser yirmi yıldan uzun bir zaman en kolay elde edilebilen sözlük olma özelliğini korudu. Bugün Arap kökenli Türk alfabesini okuyamayan; fakat meslekî çalışmalarında Arapça, Farsça sözlerle karşı karşıya gelenler için bu sözlük, yine de benzerlerinin en iyisidir. Ancak bu eser, özellikle Farsça ekleri kelimedden kısa çizgi ile ayırarak

³ Bu yazıda örneklerin hangi eserlerden alındığı belirtilmeyecektir.

⁴ Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara, 1962.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/6 Fall 2008

yazma konusunda akıl almaz bir rahatlık ve aşırılık içindedir. O kadar ki, fonetik bir nedenle “gân-” veya “-yân” biçimine giren “-ân” çoğul ekini; aynı nedenle “-gî” haline gelen “masdariyyet” “î” sini bile ismin sonundan kısa çizgi işaretiyle ayırarak vermiştir: “bende-gân”, “efsürde-gân”, “dânâ-yân”, “efsürde-gî”, “pehnâ-yî” ...

Bugün çevriyazılı yayımlarda yahut yayımlanmamış çalışmalarda hiçbir geçerli gerekçe bulunmaksızın, isimlerin sonuna getirilen ve Türkçedeki yapım ve çekim eki görevini yerine getiren dil bilgisi öğelerinin, eklendikleri kelimelerden kısa çizgi ile ayrıldığını görüyoruz: dilîr-âne, mest-âne; cûy-bâr, rûd-bâr; cihân-bân, dîde-bân, bâğ-bân; sipeh-büd veya sipeh-bed; bed-ter, bâlâ-ter; bâğ-çe, bâğ-çe-vân, takvîm-çe; âb-dân, âteş-dân, gül-âb-dân; gül-zâr, mürğ-zâr, benefşe-zâr; çeşme-sâr, hâk-sâr, seng-sâr; gül-sitân, gül-istân, seng-sitân, seng-istân, tâb-istân; günâh-kâr, hizmet-kâr, sitem-kâr; âteş-gede (kede olmalı), büt-kede, mey-kede; âferîd-gâr, âmûz-gâr, Kird-gâr; dost-kân, dost-kânî; cüdâ-gâne, çehâr-gâne, dü-gâne; bâr-gâh, der-gâh, şubh-gâh; âhen-ger, dâd-ger, zer-ger; ğam-gîn, hışm-gîn, şerm-gîn; dîv-lâh, seng-lâh; şâd-mân; dâniş-mend, derd-mend, hîred-mend; âteş-nâk, ğam-nâk, nem-nâk; şâh-vâr, sezâ-vâr, ümîd-vâr, zerre-vâr: nâm-ver, suhân-ver, tâc-ver; âyine-veş, lâle-veş, meh-veş; şeh-r-yâr, hûş-yâr...

Yukarıdaki örneklere uygun bir yazım biçimini benimsemiş, görünenlere bu tutumlarının sebebi sorulsa, onların büyük bir çoğunlukla adı geçen “Lûgat”i tanık göstereceklerini sanırız. Yazımımızın başında, bu tutumun belli bir oranda 1940’lı yıllarda başladığını ifade etmiştik. Yani Devellioğlu, kısa çizgi işaretini gelişi güzel kullanmayı, başlatan değil, bu tutumu ifrata götüren sözlükçümüzdür. Gerek onun gerekse ondan öncekilerin bu tutumlarında XIX. yüzyılın sonlarında batılı sözlükçülerin düzenleyip yayımladıkları sözlüklerin etkili oldukları söylenebilir.⁵

Bu sözlüklerle Devellioğlu’nun “Lûgat”i arasında yukarıda sıraladığımız kelimeleri göz önünde bulundurarak yaptığımız karşılaştırma sonunda, Devellioğlu’nun daha çok Redhouse’tan etkilendiği görülmektedir. Bu karşılaştırma sonunda şöyle bir tablo ortaya çıkıyor: Farsça kelimelerin sonlarına gelen eklerin kısa çizgi ile ayrıldığı maddelerin % 39’unda Devellioğlu yalnız kalıyor. Redhouse ve Steingass ikisi birlikte %24’lük bir oranla Devellioğlu’nu destekliyor. Devellioğlu’nun tutumunu iki sözlükten birinin (daha çok Redhouse’un) karşılama oranı %37’dir. Öte yandan bazı örneklerde

⁵ Redhouse, Sir James W., *Turkish and English Lexicon*, Constantinople, 1890; Steingass, F., *A Comprehensive Persian-English Dictionary*. Beirut, 1970 (ilk baskı 1892).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

Devellioğlu'nu destekleyen Redhouse ve Steingass, benzeri örneklerde kendileri de tutarlı olamamaktadır. Redhouse'taki tutarsızlıklara örnekler: jûybâr, zeng-bâr; âb-dân, âteshdân, khiredmend, hûsh-mend; sherm-nâk, nemnâk; shâh-vâr, perî-vâr, sezâvâr, umîdvâr; shâh-vesh, mâhvesh, mehvesh... Steingass'tan örnekler: jûy-bâr, zangbâr; jahân-bân, dîdabân, bâghbân; chashma-sâr, khâksâr; chahârgâna, du-gâna...

Aşağı yukarı bir yüzyıl önce basılmış bu sözlüklerdeki tutarsızlığa rağmen, batıda çevriyazıyla yayımlanmış eserlerde, kelime sonlarındaki Farsça eklerin bitişik yazılması konusunda daha tutarlı bir tutum izlendiği görülmektedir.⁶ Ne var ki, ülkemizde bilim adamları bu konuyu yeterince önemsemez görünmekte; bu yüzden, yayımlanan metinlerimiz arasında uyumsuzluklar sürüp gitmektedir. Bu alanda ortak bir tutum oluşmamasında Farsça ve Osmanlı Türkçesiyle ilgili dil bilgisi kitaplarındaki terim kargaşasının da payı vardır.

Bilindiği üzere Türkler ve Farslar yüzyıllarca kendi dillerini incelerken Arap dil bilgisindeki terimleri ve yaklaşımları göz önünde tutmuşlardır: Arapçada kelimeler üç grupta incelenir. İsim, fiil, edat (veya harf). Türkçe ve Farsçadaki kelimeler de aynı şekilde gruplandırılmış, dolayısıyla bütün ekler “edat” veya “harf” terimiyle karşılanmıştır. Hatta bu ekleri “lafz” veya “kelime” diye adlandıran kitaplar da vardır.

Türkçe ve Farsça dil bilgisi kitapları ile sözlüklerde son yüzyıla kadar “ek” terimi kullanılmamıştır. *Ferheng-i Şu'ûrî*'nin baş tarafında Farsça vâsf- ı terkîbîler anlatılırken karşılaştığımız: “...aşa ıştılâh-ı luğaviyyinde vâsf-ı terkîbî dirler, meşelâ suhan-dân ve şî' r-şinâs ve kişver-güşâ ve gîti-sitân gibi Türkîde bir ismi lafz-ı 'cı ile ta' bîr itdükleri ma' nâya söz bilici ve şî' r anlayıcı ve iklim açıcı ve cihân alıcı demek olur”⁷ sözünde Türkçe “-cı” ekinin “lafz” terimiyle karşılanması, aynı eserde “-istân”, “-dân”, “-gâh” gibi öğelerin de yine “lafz” terimiyle karşılanmış olması⁸ içinde bulunduğumuz karışıklığın kaynağını görmemize yardımcı olmaktadır.

Farsçadan çevrilmiş en tanınmış sözlüklerimizden *Burhân-ı Kâtî'* dan da bir örnek göstereceğiz: “Ma' ânî-i mütenevvi' a kesb ü taşşîli için esmâ vü ef' âl evâhîrine ilhâk olunan hürûf u kelimâtuñ medlûlâtı beyânındadır:... edât-ı teşbih on kelimedür dîs, des, vân,

⁶ Flemming, Barbara, *Fahrîs Husrev u Sîrîn*, Wiesbaden, 1974; Tietze, Andreas, *Mustafâ Alî's Description of Cairo*, Wien, 1975.

⁷ Şu'ûrî, Hasan, *Ferheng-i Şu'ûrî*, İstanbul, 1314, C. I, s. 31.

⁸ Şu'ûrî, Hasan *Ferheng-i Şu'ûrî*, İstanbul, 1314, C. I, s. 34-36.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/6 Fall 2008

ven, âsâ, sân, sâr, peş, feş, veş... kelimeleridir. Mecmû'ı müşebbehün bih âhîrine lâhîk olur".⁹ Burada "edât" ve "kelime" terimleriyle ifade edilen öğelerin ne işe yaradıkları daha doğrusu görevleri, hepsinin benzetmeliklerin sonuna eklendiği ifade edilerek anlatılmıştır.

Türkçe ve Farsça kelimelerin sonlarına eklenen bu öğeler için bizim dil bilgisi kitaplarımızda ve sözlüklerimizde "edat" teriminin kullanılması 1940'lı yıllara kadar gelmiştir. Hüseyin Kâzım Kadri'den aldığımız şu örneğe bakalım. Yazar "mütemmimli isimler" dediği isim tamlamalarını anlatırken: "1. Her iki ismin sonuna kendilerine mahsûs birer edât gelir: Adanın havâsı, Türkün gücü"¹⁰. Bu sonuncu örnek de "ek" in "edat" terimiyle karşılandığını açık bir biçimde göstermektedir.

Sonraki yıllarda yayımlanan Osmanlıca kitaplarından sadece M. Ergin'in eserinde, büyük bir isabetle, bu konu "başa gelen edatlar", "sona gelen edatlar" ve "sona gelen yapım ekleri" biçiminde sağlıklı bir ayrıma tabi tutulmuştur. Ancak burada da "sona gelen yapım ekleri" denen öğeler, yeni yazı karşılıkları verilirken kısa çizgiyle kelimelerden ayrılarak yazılmış¹¹, belki bu yüzden çevriyazımız üzerinde etkili olamamıştır. Bu öğeler, A. Ateş'in eserinde de "ek" terimiyle anılmış; ancak verilen örnekler çevriyazı ile ayrıca yazılmadığından bu konudaki tutum belirsiz kalmıştır.¹²

İran'da son dönemde yayımlanan bazı Farsça Sözlüklerde bu öğeler için "pes-vend (=suffix= son ek)" ve "pîş-vend (=prefix= ön ek)" terimleri kullanılmıştır¹³. Aynı öğeler *Ferheng-i 'Amîd* in başında "Pîş-âvendhâ" ve "pes-âvendhâ" başlıkları altında gruplandırılarak verilmiştir¹⁴.

Ülkemizde son yayımlanan *Farsça Dilbilgisi* adlı eserin üçüncü bölümü "Önekler ve Sonekler"e ayrılmıştır¹⁵. Bu eserde Farsça örneklerin yanlarında günümüz alfabetiyle okunuşları da yazılmış; ancak "ek" denilen bu öğeler kelimenin sonuna yine kısa çizgiyle eklenmiştir. Bu tutumun Farsça öğretenler ve öğrenenler açısından herhangi bir önemi de yoktur.

Burada, konuya bir de Arapça, Farsça kelime veya kelime gruplarının başlarına gelen ek ve edatlar açısından bakmak istiyoruz. Aslında bunlardan edat olanları bağımsız, ek olanları da kelimenin

⁹ Mütercim 'Âsım, *Burhân-ı Kâtrî*, İstanbul, 1212, s. 20-21.

¹⁰ Hüseyin Kâzım Kadri, *Türk Lugatı*, İstanbul, 1927, C. I, s. LIV.

¹¹ Ergin, Muharrem, *Osmanlıca Dersleri*, İstanbul, 1962, (2. bas.), s. 81-85.

¹² Ateş Ahmed, *Farsça Grameri*, İstanbul, 1962, (3. bs.), s. 101-108.

¹³ Muhammed Mu'in, *Ferheng-i Fârsî*, Tehrân, 1364 Şemsî (7. bs.; 1. bs.1342 Ş./M. 1963).

¹⁴ H. 'Amîd, *Ferheng-i 'Amîd*, Tehrân, 1349 Şemsî (4. bs), s. 13-14.

¹⁵ Öztürk, Mürsel, *Farsça Dilbilgisi*, Ankara, 1988, s. 155-164.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/6 Fall 2008

başına katarak yazmanın sağlıklı bir tutum olup olmadığı tartışılabilir. Fakat böyle bir davranışın günümüze kadar gelen ve bazı eklerin yazımında oldukça tutarlı görülen alışkanlıkları zorlamasından kuşku duymaktayız. Arapça, Farsça kelimelerin başına gelen ek ve edatları kısa çizgi ile ayırma yanlısı oluşumuzun başka bir nedeni de bu kelimelerin başlarındaki edat veya eklerle, sadece özel anlam kazandıklarında sözlüklere madde başı olarak alınmış olmalarıdır.

Konuyu genel olarak değerlendirdikten sonra, şimdi söz konusu ek ve edatların yazımıyla ilgili önerilerimize geçiyoruz.

a) Arapça, Farsça kelimelerin başına gelen edat ve ön eklerin yazımı

Bu konuda karşılaşılan tutarsızlıklar bu öğelerin bir kısmının edat bir kısmının da ek olmasından kaynaklanmıştır. Biz burada bütün ek ve edatların kendisinden sonra gelen kelimedenden kısa çizgi ile ayrılarak yazılmasını öneriyoruz. Çünkü bazen edat bazan zarf işlevi ile karşımıza çıkan “ilâ (الى)”, “alâ (على)” gibi “harf-i cer”leri ayrı yazıp, benzetme edatı olarak kullanılan “ke (ك)” ve “için” edatı karşılığında kullanılan “li (ل)” “harf-i cer”lerini kısa çizgi ile ayırarak yazmak, açıklanması güç bir tutumdur. Farsça fiillerin başlarına gelerek birleşik fiiller yapan ön eklerle ismin başına gelen edat ve eklerin çevriyazıda gösterilmesinde her zaman tutarsızlıklar görülebilmektedir. Masterların başına gelen “ber (بر)” ön eki ile ismin başına gelen “ber (بر)” edatını; fiillerde belirli geçmiş, emir ve istek çekimlerinin başına gelip “e-i” arası bir sesle okunan “be (ب)” ön eki ile ismin başına gelen ve yönelme durumu ifade eden “be (ب به)” edatını çevriyazıda farklı göstermenin sağlayacağı yararı yahut sebep olacağı karışıklığı iyice ölçüp tartmak gerekir.

Bu yüzden, çevriyazımızda uzunca bir süreden beri kısa çizgi ile bağlanan ön eklerin yazımında bir değişiklik yapmamalıyız. Ayrı bir kelime olarak düşündüğümüz edatları da kısa çizgiyle kelimeye bağlayarak yazmakta, kolaylık sağlayacağı düşüncesiyle yarar görmekteyiz.

Arapça, Farsça kelimelerin başlarına gelen ek veya edatların ikisinin arka arkaya gelip birleşmesi durumunda bunları birbirinden ayırmadan, tek edat gibi yazmanın kolaylık sağlayacağını düşünüyoruz. Arapça “bi” ve “lâ”dan “bilâ (بلا)”, Farsça “tâ” ile “be”den “tâbe (تابه)” gibi.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

Bu önerilerimiz benimsendiği takdirde Arapça, Farsça kelimelerden önce gelen ek ve edatların çevrilmesinde güçlük kalmayacaktır.

Arapça edat ve ön eklerle ilgili örnekler: إلى آخره : ilâ-âhîrihi, إلى النهاية : ilâ-nihâyeti veya ilâ-nihâye, tamlamalarda: إلى الآخر : ile'l- âhir, إلى النهاية : ile'n- nihâye, bitişen zamirlerle: إليه : ileyh(i), إليهم : ileyhüm..., إن شاء الله : in-şâ'allâh(u), “ لا : lâ” ile birleşerek إلا : illâ olur; بحق : bi-ḥaḥḥım, بغير حق : bi-ğayri ḥaḥḥım, بنفسه : bi-nefsihi, بذاته : bi-zâtihi, tamlamalarda بالعكس : bi'l- aks مفعول به : bih veya bihi, به شرط : bilâ, شرط : mef'ûlün bih, بهم : bihim, “ لا : lâ” ile birleşerek بلا : bilâ- kayd u şart...; على قول : 'alâ- ḳavlin, على قدر الامكان : 'alâ-ḳaderi'l-ımkân, تamlamalarda على الاكثر : 'ale'l-ekser, على الخصوص : 'ale'l-ḥusûs; bitişen zamirlerle: عليه : 'aleyh(i), عليكم : 'aleyküm...; عن عن الغياب : 'an-ḳaşd(in), عن اصل : 'an-aşl(in), tamlamalarda: عنه : 'anh(u), عن الناس : 'ani'n- nâs, bitişen zamirlerle: عنهم : 'anhum...; فالا : fe-illâ, كن فيكون : kün fe-yekûn...; في شهر رمضان : fi-şehri'r- ramażân, في سبيل الله : fi-sebîli'llâh, tamlamalarda في الاصل : fi'l-aşl, في الواقع : fi'l-vâḳi', bitişen zamirlerle: فيه : fiḥ(i), فيها : fiḥâ...; كذلك : ke-zâlik, كما : ke-mişliḥ(i), tamlamalarda كاشمس : ke'ş- şems, كالقمر : ke'l-ḳamer, ما : mâ edatıyla كما : kemâ, كما في السابق : kemâ-fi's-sâbıḳ, “ ان : en” ile كان : ke'en, لم يكن : ke'en-lem-yekûn...; لمؤلفه : li-mü'ellifihi, لسبب : li-sebebin, tamlamalarda لله : li'llâh(i), bitişen zamirlerle له : leh(u), مفعول له : mef'ûlün leh...; لا يعد : lâ-yu' ad, ما حصل : mâ-çerâ, ما جرا : lâ-yüs'el, لا يموت : lâ-yemût; ما عدا : mâ- ḥâşal, من جهة : min- vechin, من غير حد : min-ğayri ḥaddin, tamlamalarda من الاول : mine'l-evvel(i), يوماً من الايام : yevmen mine'l-eyyâm, bitişen

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

b) Kelime sonlarına gelen edat ve ekler.

Türkçe metinlerin çevriyazılı yayımlarında en çok sona gelen edat ve eklerin yazımında tutarsızlıklarla karşılaşıldığını yukarıda bildirmiş ve bunları örneklendirmiştik. Bu konudaki tutumumuzu da yapım eki işlevini taşıyanların, sonuna geldikleri kelimeye bitişik yazılmaları gerektiğini ifade ederek dile getirmiştik.

Sona gelen ek ve edatlar konusunda, Arapça öğeler açısından herhangi bir uyumsuzluk söz konusu değildir. Çünkü Arapça kelimelerin sonlarına gelen “nisbet”, “maşdariyyet”, “te’nîş”, “tenşiye” ve “cem’” ekleri ile zamirlerin ekleşmiş biçimlerinin çevriyazıda gösterilmesi konusunda bir sıkıntı bulunmamaktadır.

Farsça sona gelen edatlardan “râ (رَا)” başa gelen edatlar gibi kısa çizgiyle ayrılarak, **قضارا** : *qazâ-râ* gibi yazılmalıdır. Zaten bu edat, Türkçe metinlerde büyük bir çoğunlukla Farsça ibareler içinde geçer: **مصطفى را صلوات** : *Muştafâ-râ salavât...* Öte yandan “nidâ edatı” olarak bilinen “â (اَ)”nın ise çevriyazıda ekseriyetle kelime sonuna bitişik yazıldığı görülür: **شاهها** : *şâhâ*, **خسروا** : *husrevâ*, **ند یما** : *Nedîmâ*, **باقیا** : *Bâkiyâ...*

Yukarıda da işaret edildiği gibi çevriyazımızın asıl sorunu, Arapça ve Farsça kelimelerin sonun gelen ve yapım eki olarak kullanılan bazı eklerin yazımında karşılaşılan tutarsızlıklardır. Çevriyazıdaki yazımlarında tutarsızlık görülmeyen ekleri burada anmıyoruz. Burada sadece yazılışında tutarsızlıklar bulunduğunu değişik eserleri tarayarak tesbit ettiğimiz ekler üzerinde duracağız:

آسا - سا (âsâ, sâ). Benzetmelik (müşebbehün bih) sonuna getirilen bir ektir: **محیط آسا**, **شیر آسا**, **د یو آسا** : *dîvâsâ*, **فلکسا** : *feleksâ*, **خورشید سا** : *hurşîdsâ*. Bu ekin “âsâ” şekli **آساییدن** (âsâyîden-âsûden) mastarının geniş zaman köküyle **ساییدن** (sûden-sâyîden) mastarlarının geniş zaman köküyle **سای - سا** aynı şekilde yazılmaktadır. Bunlarla eklerin yazımını karıştırmamak gerekir: **مرد دل آسا** : *merd-i dil-âsâ*, **خد یو تن آسا** : *hidîv-i ten-âsâ*; **جبهه سای درگاه عالی** : *cebhe-sây-ı dergâh-ı ‘âli*,

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

اولان چاکرلر آستانه دولتما به رو سا : âstâne-i devlet-me'âba rû-sâ olan çâkerler...

ان (ân). Çok değişik görevleri bulunan bu ekin çevriyazıdaki durumu genel olarak tutarlıdır. Bu ek “â”, “î” ve okunmayan he (hâ-yı gayr-ı melfûz) ile biten kelimelere çoğul eki olarak geldiğinde başına “-y-“ ve “-g-” sesleri alır. Bu durumda: دانایان : dânyân, رومیان : Rûmiyân, زادگان : zâdegân gibi. Bazı yerlerde, ne olduğu düşünülmeden “dânâ-yân” yahut “zâde-gân” biçimindeki yanlış yazılışlarla karşılaşılmaktadır.

انه (âne). İsim ve sıfatların sonuna getirildiğinde nisbet ve liyakat bildiren zarf yapan bu ekin de bazı metinlerde kısa çizgi ile ayrıldığı görülmektedir. Oysa bu tutum son derece anlamsızdır. Bu ekin yazımında مستانه : mestâne, شاهانه : şâhâne, عقلا نه : âkilâne, مردانه : merdâne biçimleri tercih edilmelidir.

بار (bâr). Bir şeyin çoklukla bulunduğu yeri gösteren isimler yapan bir ektir: جویبار : cûybâr, رودبار : rûdbâr, هندوبار : Hindûbâr, زنگیبار : Zengîbâr... بار (bâr) eki ile aynı yazılan fakat anlam ve görevleri bakımından bu ekten ayrılan kelimelerin çevriyazıda farklı yazılmaları gerekir: defa veya kez anlamında یکبار : yek-bâr, هر بار : her-bâr, بار اول : bâr-ı evvel; yük veya meyve anlamında برک و بار : Nihâl-i bâr-âver, نهال بار آور : berg ü bâr; iş gücü anlamında بار کار و بار : bârîden (bârîden) mastarının geniş zaman kökü ابردر بار : ebr-i dürer-bâr, بار : şâh-ı direm-bâr... شاخ درم

بان (bân). İsimlerin sonuna gelerek gözetici ve koruyucu anlamı katan bir ektir. نکهبان : nigehbân, باغبان : bâğbân, دربان : derbân, پاسبان : pâsbân, مرزبان : merzbân...

بد (bed) veya بد (büd). Eklendiği isimlere sahip ve koruyucu anlamı katar: سپهبد : sipehbed, باربد : bârbed, مغبد : muğbed veya موبد : mûbed (mûbid)...

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

تر (ter) Üstünlük bildiren sıfat (comparative) yapıcı bir ektir. بدتر : füzûnter, فزونتر : bihter, بهتر : hoşter, خوشتر : hoşterîn, bedter... bu ekin sonuna ین (în) sesleri getirilerek en üstünlük (süperlative) bildiren sıfatlar elde edilir: خوشترین : hoşterîn, بهترین : bihterîn, کمترین : kemterîn, داناترین : dânatêrîn.

چه (çe). Küçültme ekidir. دیوانچه Bâğçe, باغچه : dîvânçe, طاقچه : tâkçe... کمانچه : kemânçe, مورچه : mûrçe.

دار (dâr). Sözlüklerde داشتن (dâšten) mastarının geniş zaman kökü ve o mastarın “ism-i fâ’il (etken ortaç)”i olan دارنده (dârende) den murahham (son kısmı düşürülmüş) olduğu belirtilmiştir. Bunun yanında kaynağını inkar etmeden onu ek olarak değerlendiren sözlükler de vardır. Bu sözlükler دار (dâr)a “pes-âvend-i muhâfazat (gözetcilik, koruyuculuk veya sahiplik ifade eden ek)” yahut “edat-ı nisbet (ilgi eki)” gözüyle bakmaktadırlar. Çevriyazıyla yayımlanmış Türkçe metinlere baktığımızda bu farklı anlayışın etkisiyle دار (dâr) ın hem kısa çizgi ile ayrılmış hem de bitişik yazılmış biçimleriyle karşılaşırız. O kadar ki, bu ikili tutumu aynı eser içinde aynı işlevi yerine getirdiği halde bile görebiliyoruz: dil-dâr, nâm-dâr, cihândâr, haberdâr vb. amacımız yazımda ikilikten kurtulmak olduğuna göre, birini tercih etme durumundayız. Biz kelimenin zamanla ekleşebildiğini Türkçeden de biliyoruz. O halde isimlerin sonuna gelerek tutan, malik ve sahip olan, görüp gözeten veya zapteden anlamlarında yeni isimler yapan دار (dâr) ı ek olarak düşünüp kelimenin sonuna bitişik yazabiliriz. آبدار : âbdâr, پولدار : pûldâr, مالدار : mâldâr, جهاندار : cihândâr, تبردار : teberdâr... نگاهدار : nigâhdâr, حصه دار : hişşedâr, برداشتن (dâšten) mastarından بر (ber) ön ekiyle yapılmış برداشتن (ber-dâšten) birleşik mastarı ve bunun türevleri olan بردار (ber-dâr), برداشته (ber-dâšte) gibi şekilleri yazarken, bunun farklı bir durum olduğunu düşünmek zorundayız. فرمان بردار : fermân-ber-dâr. Öte yandan دار (dâr), Farsça “darağacı” ve Arapça “ev” anlamındaki kelimelerle yazım birliği içindedir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

دان (dân). İsmi sonuna eklenerek o ismin karşılığı olan nesneyi içine alan alet adı ifade eder (zarfîyyet). قلمدان : kılemdân, نمكدان : nemekdân, سرمه دان : sermedân, آبدان : âbdân, آتشدان : âteşdân, شمعدان : şem' dâ... Bu ekle دانستن (dânisten) mastarının geniş zaman kökü yazımda birdir: سخندان : sühan-dân, نکته دان : nükte-dân.

زار (zâr). İsimlerin sonuna eklenerek bir nesnenin çok bulunduğu yeri gösteren yer adları yapar. گلزار : gülzâr, لالهزار : lâlezâr, چمنزار : çemenzâr, کشتزار : kiştzâr, کارزار : kârzâr... Bu ekle güçsüz, zayıf, değersiz anlamındaki زار (zâr) ve inleyiş, ağlayıp yakarış anlamındaki زار (zâr) kelimeleri arasında yazım benzerliği vardır. تن زار : ten-i zâr, زار و نزار : zâr u nizâr, ناله و زار : nâle vü zâr.

سار (sâr). İsimlerin sonlarına eklenerek, o ismin ifade ettiği nesnenin bulunduğu yeri ifade eden isimler yapar. کوهسار : kûhsâr, سنکسار : sengsâr, شاخسار : şâhsâr, نمکسار : nemeksâr, چشمه سار : çeşmesâr, رخسار : ruhsâr... Bu ekin başka işlevleri de vardır: سبکسار : sebüksâr, آسیمه سار : âsîmesâr, نکونسار : nigûnsâr örneklerinde سر (ser) kelimesi yerinde kullanılırken, دیوسار : dîvsâr, دشت سار : deştsâr, خاکسار : hâksâr örneklerinde benzetme edatı işlevi üstlenmiştir.

سان (sân). Benzetmelik (müşebbehün bih)lerin sonuna gelerek benzetme edatını karşılayan bir ektir. شمع سان : şem' sâ... Bazı Farsça sözlüklerde, bu görevi dışında isim olarak “tarz, revîş; kaide, kanun; huy, âdet; servet ve destân” anlamlarıyla kullanıldığı bildirilmektedir. Ancak, Türkçe metinlerde ek olarak bile nadiren karşımıza çıkmaktadır.

ستان (istân veya sitân). İsimlerin sonlarına eklenerek o isimlerle ilgili genellikle yer, bazan zaman bildiren, isimler yapar.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

گلستان : gülistân, نیستان : neyistân, چمنستان : çemenistân, ترکستان : Türkistân, هندستان , Hindistân; تابستان : tâbistân, زمستان : zemistân, بهارستان : bahâristân. Ancak bu ekin “sitân” biçimindeki okunuşu ستاندن (sitânden) mastarının geniş zaman köküyle aynıdır. O nedenle گلستان : gülistân, سنبلستان : sünbülisât örnekleri yanında دلستان : dil- sitân ve کشورستان : kişver-sitân yazımları arasındaki ayrılık gözden uzak tutulmamalıdır.

شن (şen). Yer bildiren isimler yapan bu ekin Türkçe metinlerde sadece گلشن : gülşen kelimesinde bulunduğu görülmektedir.

فام (fâm). Benzetmelik (müşebbehün bih)ler sonuna getirilen ve onlara renk anlamı katan bir ektir. ازرقفام : ezraqfâm, سرخفام : surhfâm, سیاهفام : siyâhfâm., لعلفام : la‘lfâm...

کار (kâr). İsimlerin sonuna gelerek onlara yapıcı, edici, kılıcı gibi etken ortaç anlamı katar. Buna bağlı olarak meslek bildiren isimler yapar. حیلہکار : hîlekâr, خدمتکار : hîdmetkâr, زیانکار : ziyânkâr, ستمکار : sitemkâr, سیاهکار : siyâhkâr, طلبکار : talebkâr, وفاکار : vefâkâr, هوسکار : heveskâr, صنعتکار : şan‘atkâr, میناکار : mînâkâr, آتشکار : âteşkâr. Bu ekin iş, amel, fiil, meşguliyet, hüner, huy, tabiat, zahmet, bina, zaruret, maaş, ölüm gibi çok farklı anlamlara gelen isim olarak kullanıldığı, ayrıca (kârîden) mastarının geniş zaman kökü olduğu sözlüklerde ifade edilmiştir. Çevriyazıda bu farklılıklara dikkat etmek gerekiyor.

کده (kede). Sonun geldiği isimlerle ilgili yer adları yapar. آتشکده : âteşkede, میکده : meykede, بئکده : bütkede, دهکده : dihkede, ماتمکده : mâtemkede, محنتکده : miħnetkede... Bu ekin “gede” okunuşu galattır.

گار (gâr). Fiillerin belirli geçmiş ve geniş zaman köklerine getirilerek bunlara etken ortaç anlamı katar. Yukarıda tanıttığımız کار (kâr) ekiyle benzer işleve sahiptir. Türkçe metinlerde “kâf-ı

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

Arabî” ile “kâf-ı Fârsî”nin farklı yazılmaması yüzünden bu ekleri birbirinden ayırmak da güçtür. کار (kâr) ve گار (gâr) eklerini bir ölçüde sonuna geldikleri kelimelerin türüne bakarak ayırabiliriz: Madde ve mana isimlerine getirilen eki کار (kâr); geçmiş ve geniş zaman köklerine getirilen eki de گار (gâr) okumak bir çare olarak düşünülebilir: سازگار : sâzgâr, آموزگار : âmûzgâr, آفریدگار : âferîdgâr, پروردگار : perverdgâr. Bu ek bazen isimlerin sonuna da gelebilmektedir خداوندگار : ħudâvendgâr gibi.

شایگان (gân). İlgi ve liyakat bildiren bir ektir. رایگان (aşlı, şâhgân), دهگان (aşlı, râhgân), دیهگان, دوستگان : dûstgân, آذربایگان (Azərbaygân), خدایگان : ħudâygân...

گانه (gâne). Sayı adlarından sonra gelerek ilgi eki gibi kullanılır یگانه : yegâne, دوگانه : dugâne, چهارگانه : çehârgâne; isimlerin sonunda da ilgi ifade edebilir. دینارگانه : dînârgâne; sıfatların sonuna eklenerek zarf yapabilir: جدآگانه : cüdâgâne...

گاه - گاه (gâh- geh). Eklendiği isimlere mekân ve zaman kavramı katan bir ektir: درگاه : dergâh, بارگاه : bârgâh, صبحگاه : şubĥgâh, شامگاه : şâmgâh, رزمگاه : rezmgâh; سحرگاه : seĥergâh گاه (gâh)ın sözlüklerde bu ek görevi dışında başka görevlerine de işaret edilmektedir. Bunlardan گاه (gâh)ın “zaman” anlamıyla Türkçe merinlerde sık sık karşılaşıyoruz. گاه : gâh...gâh, گاهی : gâhî, بگاه : be-gâh, بیگاه : bî-gâh, ناکاه : nâ-gâh, ناکه : nâ-geh kullanımlarında “gâh”ı kelime olarak değerlendiriyoruz.

گر (ger). İsimlerin sonlarına getirilerek etken ortaç yahut meslek ifade eden isimler yapar: دادگر : dâdger, ستمگر : sitemger, زرگر : zerger, آهنگر : âhenger, کوزه گر : kûzeger, بیدادگر : bî-dâdger, توانگر : tevânger, کفشگر : kefşger...

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

کی (gî), Sonunda okunmayan (gayr-ı mefuz) he (ه - ۵) bulunan isimlere “masdariyyet” veya “nisbet” ye (ی) si getirilirken sondaki he (ه - ۵) nin “kâf-ı Fârsî”ye dönmesiyle ortaya çıkmış bir ektir. Tıpkı “nisbet” veya “masdariyyet” ye (ی) si gibi bitişik yazılacaktır. بستگی : bestegî, خستگی : ħastegî, سادگی : sâdegî, آز ادگی : âzâdegî...

کین (gîn), آکندن (âgenden) mastarının geniş zaman kökü olan آکین (âgîn) in eklenmiş biçimidir. Sonun geldiği isimleri sıfat yapar: غمکین : gamgîn, خشمکین : ħıšmgîn, شرمکین : şermgîn, سهمکین : sehmgîn...

لاخ (lâĥ). İsimlerin sonuna gelerek onlara mekân kavramı katar. Örnekleri azdır: دیو لاه : dîvlâĥ, سنکلاخ : senglâĥ, رودلاخ : rûdlâĥ, آتشلاخ : âteşlâĥ.

لان (lân). Bu ek de isimlerin sonuna gelerek onlara mekân kavramı katan ve az sayıda kelimeye görülen bir ektir: نمکلان : nemeklân, تریاکلان : tiryâklân, شیرلان : şîrlân.

مان (mân). Bazı isimlerin sonuna gelerek onları sıfat yapar: شادمان : şâdmân veyâ شاذمان (şâzmân), قهرمان : қаһrmân (қаһramân); geniş zaman köküne gelerek mana isimleri yapar. زایمان : zây mân, سازمان : sâzmân; geçmiş zaman köküne gelerek madde ismi yapar. ساختمان : sâĥtmân.

مند (mend). İsimlerinden sıfat yapan bir ektir. آز مند : âzmend, حاجتمند : hâcetmend, دانشمند : dânişmend, دردمند : derdmend, سودمند : sûdmend, هنرمند : hünermend...

ناک (nâk). İsimden sıfat yapan bir ektir. آبناک : âbnâk, آتشناک : âteşnâk, المناک : elemnâk, اندوهناک : endûhnâk, لرزه ناک : lerzenâk, ترسناک : tersnâk, غضبناک : ħazabnâk, دردناک : derdnâk, سوزناک : sûznâk...

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

وار (vâr). Bu ekin sonuna geldiği kelimelere sahip olma, kavramı kattığı امیدوار : ümîdvâr; lâyıık olma anlamı verdiği شاهوار : şâhvâr, رهوار : rehvâr, گوشوار : gûşvâr; en çok da benzerlik ifade etmek üzere benzetmelik (müşebbehün bih) lerin sonuna eklendiği görülür. پلنگوار : pelengvâr, شیروار : şîrvâr, وار : perîvâr, صوفیوار : şûfivâr, دیوانهوار : dîvânevâr, ذره : zerrevâr...

ور (ver). Sonuna geldiği isme sahiplik anlamı katarak onu sıfat yapar. Bu ekin hafifletilmiş biçimi ور (ûr) dur: نامور : nâmver, تاجور : tâcver, کینهور : kînever, هنرور : hünerver, بهره : server, سرور : sêrver, بارور : bârvor, پیشه ور : pêşever, behrever, ورنجور : rencûr, گنجور : gencûr, سخنور : sühanver; مزدور : müzdûr...

وش (veş). Benzetmelik (müşebbehüm bih) sonuna getirilen bir ektir. غنچه وش : goncaveş, مهوش : mehveş, قمروش : qamerveş, باهروش : baħrveş, شاهوش : şâhveş, سرخوش : sêrxoş, سیاه وش : siyâhveş, لالهوش : lâleveş, شاهوش : perîveş, Farsçada "izâfet-i teşbîhî"lerde görülen bu ekin, Türkçe metinlerde nadir de olsa Türkçe iyelik eki üzerine getirildiği görülmektedir. آیت حسنی وش : âyet-i ħüsniveş, شکر بولا شغی وش : şeker bulaşığıveş. Bunların kural dışı (kıyasa muhalif) örnekler olduğunu söylemeye gerek yoktur.

وند (vend). Sonuna geldiği isimlere ilgi, mensubiyet veya benzerlik anlamları katar. دولتوند : devletvend, خداوند : ħudâvend, فولادوند : fûlâdvend...

یار (yâr). Sonuna geldiği isimlere sahiplik anlamı katarak onu sıfat yapan ektir. باختیار : baħtyâr, دولیار : devletyâr, شهریار : şehryâr, هوشیار : ħuşyâr...

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

آهنين (în). Sonuna geldiği isimlerle ilgili sıfatlar yapar. آهنين : âhenîn, جوهرين : cevherîn, خونين : hûnîn, زرین : zerrîn, لعلين : la‘lîn, مشکين : müşgîn, نمکين : nemekîn; sayılardan sıra sayı sıfatı yapar. دومين : duvumîn چهارمین : çehârümîn... Bu ek sonuna okunmayan (gayr-ı melfûz) he getirilerek de kullanılır: زرینه : zerrîne, عنبرينه : ‘anberîne gibi.

Yukarıda Farsça son eklerden, çevriyazılı Türkçe metinlerde yazım farklılığı gösterenler üzerinde durduk. Bunlar arasında ism-i fâ’il (etken ortaç), ism-i mef’ûl (edilgen ortaç) gibi fiilden türeyen kelimelerle ekleri göstermedik. Bunlardan başka bitişik yazılması gereken: سير (sîr), ك (k), كاهان (gâhân, “gâh” alınmıştır), وان (vân), ون (ven), ه - ه (e), ی (î) ve ير (îr) ekleri üzerinde de durulmamıştır. Çünkü taradığımız metinlerde bu eklerin kısa çizgi ile ayrılarak yazıldığına pek rastlamadık. Öte yandan bugüne kadar bazı metinlerde ek gibi değerlendirilen kelimeler ekler arasına alınmamıştır. چرده : çerde, گون : gûn, گونا : gûnâ, گونه : gûne.

2. Tamlamalar ve öbür birleşik şekiller

Arapça, Farsça tamlama kurallarına uygun olarak meydana gelmiş biçimler ile yine o dillerin kurallarına göre yapılmış birleşik kelimelerin yapılarıyla ilgili özellikleri gerek o dillerin dil bilgisi kitaplarından, gerekse genel olarak “Osmanlıca” adıyla hazırlanmış kitaplardan okumak mümkündür. Bizim burada üzerinde durmak istediğimiz konu, bu dilbilgisi öğelerinin nasıl oluştukları değil, çevriyazımızda nasıl değerlendirildikleridir.

a) Arapça tamlamalar

Arapça isim ve sıfat tamlamaları ile “vasf-ı terkîbî” lerde kelimelerin sıralanışı, ilk kelimenin sonunun harekeli, ikinci kelimenin başındaki ال (el) “harf-i ta’rîf”inin okunuşu, ikinci kelime sonundaki harekenin yazılışı Türk yazarlar tarafından Arapça aslına uygun olarak değerlendirilmiştir. Türk halkı yüzyıllar boyunca bu tamlamaları özel ad olarak, bazı istisnalar dışında, hep kurallı okumuş; ibadet dili olması nedeniyle hiç okuma yazma bilmeyen insanlar bile Arapça tamlamaları en doğru biçimde telaffuz etmeye son derece özen göstermişlerdir. XIII-XV. yüzyılda Anadolu’da yazılmış başta edebî eserler olmak üzere birçok harekeli metinde bu tamlamaların Arapça aslındaki gibi

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

seslendirildiği görülmektedir. İşte bu nedenle Türkçe eserlerdeki Arapça tamlamaları batıdaki uygulamalar doğrultusunda seslendirmek kolay alışamadığımız, yadırgadığımız bir tutum olarak kalmıştır. Hatta İslâm Ansiklopedisi dışında bunu tutarlı olarak uygulanabildiği örnekler de pek azdır. Batıdaki uygulama, Arapça tamlamadaki ses değişikliklerini hiç dikkate almadan yapılan bir çevri olduğu için son derece kullanışlı ve bilim adamını hata yapma endişesinden kurtaran bir tutumdur; fakat yüzyıllardır ‘Abdu’r-rahmân diye söylenip okunan bir özel adı ‘Abd er-rahmân veya ‘Abd al-rahmân biçiminde çevirmenin, hiç gereği yokken kendimize yabancı düşmekten başka bir işe yaramayacağı açıktır. Bizim için geçerli olan okunuş biçimleri Nûru’llah (“Allah” kelimesinin muzafun ileyh olduğu yerlerde bu kelimedeki lamların işaretle ayrılması genel bir tutumdur.), Seyfu’llâh, ‘Abdu’l-bâkî, ‘Abdu’l-kâdir vb. biçimlerdir. İkinci kelimesi “dîn” olan özel adlarda ilk kelimenin son sesini “a- e” sesiyle telaffuz etmek kurala aykırı olarak yaygın bir davranıştır. Salâha’d- dîn, Necme’d- dîn, Seyfe’d-dîn... gibi. Bu durumdaki tamlamaları çevriyazıda kuralına göre yazmanın daha uygun olacağını düşünüyoruz: Salâhu’d-dîn, Necmü’d- dîn, Seyfü’d- dîn... gibi.

Kişi adlarında olduğu gibi eser adlarında da Arapça tamlamaların Arap dil bilgisi kurallarına uygun olarak çevrilmesinin hem eserin yazarına saygı, hem de Türkçedeki alışkanlıklara uygun düşmesi bakımından yerinde olacağı düşüncesindeyiz. Hâdîkat al-Ĥakâ’îk fi Tekmilat al-Şakâ’îk, Nuĥbat al-Âşâr li Zeyl Zubdat al-Aş’âr, Tezkirat al-Şu’arâ gibi çeviriler yerine: Hâdîkatü’l- ĥakâ’îk fi-tekmileti’ş-Şakâ’îk, Nuĥbetü’l-âşâr li-zeyli Zübdeti’l-eş’âr, Tezkiretü’ş-şu’arâ biçimindeki yazımları tercih etmeliyiz. Eser adlarındaki her kelimenin büyük harfle başlatılması, tutarlı olmak şartıyla mümkündür.

Arapça tamlama biçimindeki yer adlarının günümüz Türkçesindeki söylenişleri farklı da olsa, yine metindeki özgün biçimleriyle yazılmasını çevriyazının gereği olarak değerlendirmek zorundayız. Erzenü’r-rûm, معمورة العزيز : Ma’ mûretü’l-‘azîz, بيت الشباب Beytü’ş-şebâb. Eğer yapılan çevrinin bilim çevresi dışına hitap etmek gibi bir amacı varsa, metindeki başka değişikliklere paralel olarak bu tamlamalar da günümüzdeki kullanımlarına uygun hale getirilir.

Başlarında ال (el) “harf-i ta’ rîf”i bulunan unvanların çevrilisinde, baştaki “elif” okunduğuna ve “lâm”ın okunuşu kendisinden sonraki harfin “şemsi” veya “kamerî” olmasına bağlı

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

olduğuna göre, bunları da tamlama gibi değerlendirmeliyiz. Yalnız tamlamaları çevrirken ﺍﻝ (el) in okunmayan elifi yerine koyduğumuz kesme (') işaretine burada gerek yoktur. Öte yandan unvanlardaki ilk harfin büyük yazılması önerilebilir: el-Ḥâcc, el-Ḥâfiz, el- Faḫîh, es-Seyyid, eş- Şeyḫ, en-Naḫîb gibi.

b) Farsça tamlama ve birleşik kelimeler

Türkçe metinlerde “terkîb-i izâfî (= isim tamlaması)”, “terkîb-i tavsîfî (= sıfat tamlaması)”, bu iki tür tamlamanın değiştirilmesi veya başka yollarla yapılmış birleşik isim veya sıfatlar ile “terkîb-i atfî (=atıf tamlaması)” diye anılan Farsça tamlamalarla karşılaşıyoruz. Bu tamlama veya birleşik kelimelerin çevriyazı ile yazılmalarında da tutarsızlıklar görülmektedir. Farsça isim ve sıfat tamlamalarında ilk kelimedenden sonra gelen kesrenin telaffuzu ve çevriyazıda gösterilmesi konusunda farklı tutumlar vardır. Farsça’da “e-i” arası bir sesle telaffuz edilen bu hareke, genel olarak Türkçenin ses kurallarına göre ı, i, u, ü biçiminde telaffuz edilmiştir. Kasr-ı şîrîn, leb-i deryâ, ḫuḫûḫ-u beşer, ḫüsn-ü teveccüh, uşûl-ü muḫâkeme, ḫayâl-i ḫâm (son iki örnekte ilk kelimenin sonundaki “l”nin ince okunması yüzünden “-u” yerine “-ü”, “-ı” yerine “-i” yazılmıştır) gibi. Hatta bu seslerin çizgisiz ve ilk kelimeye bitişik yazıldığı da olmuştur. Özellikle Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan İmlâ ve Yazım Kılavuzlarında bu yönde bir tutum sergilenmiştir. Örnek olarak Türk Dil Kurumunun son İmlâ Kılavuzu’ndaki¹⁶ “alaimisema”, “arzuhal”, “Babâli”, “terciibent”, “tercümeihal” gibi yazımları gösterebiliriz. Tabî burada söz konusu olan, Türkçeyi konuşan ve yazan kişilerin bu tamlamaları tek kelime gibi algılayıp öyle telaffuz etmelerinden kaynaklanan bir yazım biçimidir. Çevriyazı ile günümüz Türkçesinin yazım (imlâ)ının aynı şeyler olmadığını, hiçbir zaman da olamayacağını söylemeye gerek duymuyoruz.

Farsça tamlamalarda “kesre-i izâfet” adı verilen bu sesin ilk kelimeye bitişik yazılışına batıda yayımlanan bazı eserlerde de rastlarız.¹⁷ Ancak hem batıda hem de bizde bu sesin ilk kelimedenden çizgi ile ayrılarak yazılması artık yaygın bir alışkanlık haline gelmiş görünmektedir. Son yıllarda çevriyazıyla yayımlanan Türkçe eserlerde ilk kelime sonundaki bu ses, ünlü uyumuna göre “-ı” yahut “-i” olarak yazılmaktadır. Yalnız, ilk kelimenin sonunda “â” ve “û” uzun ünlülerini izleyen bir “l” varsa, mutlaka ince okunan

¹⁶ *İmlâ Kılavuzu*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 525, Ankara, 1988.

¹⁷ Steingass, F., *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, Beirut, 1970 (ilk baskı 1892).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/6 Fall 2008

bu “l”, “izâfet kesresi”ni “-i” okutur: “hâl-i hâzır”, “tûl-i emel” gibi. Farslar, Arapça kelimelerin sonunda eliften sonra gelen hemzeleri genellikle düşürmüşlerdir. Bazen bu hemzenin düşürülmediği durumlarla da karşılaşırız. Böyle bir kelime muzâf olursa, “izâfet kesresi” kalın ünlüyle biten bir heceden sonra gelmesine rağmen “-i” okunur: “bâ’-i besmele”, “zâ’-i mu’ceme”, “hâ-i mühmele”, “şu’ arâ’-i zamâne” gibi.

Farsça isim ve sıfat tamlamalarında ilk kelime (muzâf veya mevsûf) nin son harfine göre “kesre”nin ayrıca yazılması veya yazılmaması belli kurallara bağlıdır. Bu kuralların çevriyaziya yansıtılmasında karşılaştığımız önemli tutarsızlıklardan biri, okunmayan (gayr-i melfûz) “he” ve uzun “î” ile biten kelimelerin sonundaki “kesre”yi göstermek üzere konan hemze (۶) işaretinin

harf gibi çevrilmesidir. چشمه آب حیات : çeşme-i âb-ı hayât, اول : devre-i evvel, ماهی دریا : mâhî-i deryâ, ساقی مجلس : sâkî-i meclis vb. çeviriler doğrudur. Bu çevirilerde çeşme’-i ..., devre’-i ..., mâhî’-i..., sâkî’-i... biçimindeki çeviriler “hemze”-nin çevriyazıdaki karşılığı kullanıldığı için yanlıştır. Çünkü buradaki hemze harf değil, sadece bir işaretidir.

Farsça tamlamalarda ilk kelime (muzâf veya mevsûf) nin “â” yahut “û” sesi ile bitmesi durumunda “izâfet kesresi”nden önce bir “y” ünsüzü getirilir. Hatta bu kural, sonundaki hemzesi Farsçada düşürüldüğü için uzun “â” ile biten Arapça kelimeler için de geçerlidir. Yani Farsça olan “deryâ”, “dânâ” kelimeleriyle, Arapça olan ve sondaki hemzeleri düşürülmüş “binâ”, “ceza” ve “hevâ” kelimeleri arasında “izâfet kesresi”nden önce “y” ünsüzü alma yönünden hiçbir fark yoktur. Ancak ilk kelimesi bu türden olan bir tamlamanın çevriyazıyla gösterilmesinde ilk kelime (muzâf, mevsûf) ile “izâfet kesresi” arasına giren “y” ünsüzünün yazılışında birlik yoktur: “deryâ-yı sefid”, “dânâ-yı ‘aşr”, “binâ-yı dânişkede”, “hevâ-yı bahâr” biçimindeki yazılışları doğru kabul edecek miyiz? Yoksa “hevây-ı bahâr”, “deryây-ı sefid”... gibi mi yahut “dânâ-y-ı ‘aşr”, “hevâ-y-ı bahâr... gibi mi çevirmeliyiz?

Bu konuda A. Ateş, M. Ergin ve F. K. Timurtaş’ın eserlerinde¹⁸ aktarılan ve örneklendirilen bir kurala göre son harfleri sakın bir “y” olduğu halde, hafifletilmiş biçimleri uzun “â” veya “û” sesleriyle biten kelimeler, tamlamanın ilk kelimesi (muzâf veya

¹⁸ Ateş, Ahmet, Farsça Grameri, İstanbul, 1962 (3. bs.), s. 62; Ergin, Muharrem, *Osmanlıca Dersleri*, İstanbul, 1962, s. 91; Timurtaş, Faruk K. *Osmanlıca Grameri*, İstanbul, 1964, s. 260.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/6 Fall 2008

mevsûf) olduklarında, düşürülen “y” sesini tekrar alırlar. Bu yüzden de bu türlü kelimelerin sonundaki “y” ünsüzü, kelimenin aslî harfi olarak yazılır. pâ: “pây-ı taht”, câ: “cây-ı iķâmet”, fermâ: “fermân-fermây-ı ‘âlem”, bû: “bûy-ı gül”, cû: “cûy-ı dil-cûy-ı Tuna”, rû: “rûy-ı zemîn”, sû: “sûy-ı Sa‘d-âbâd”, mû: “mûy-ı sefid”... Bunun dışında, uzun “â” ve “û” ile biten kelimelere getirilen “y”, “izâfet kesresi”yle birlikte çizginin sağında yer alır. Yani “şafâ-yı hâtır”, “gedâ-yı bî-nevâ”, “ârzû-yı muhâl”, “ordu-yı humâyûn”... Sûdî, *Gülistan Şerh*’nde: “Ma‘lûm ola ki her kelimenün ki âhiri elif veyâ vav olsa anda bunlardan sonra bir yâ muķarrerdür. Nihâyet hâlet-i izâfetde işbâtı lâzımdur. Gerekse evvel kelime şifata mevşûf olsun bûy-ı dil-âvîz gibi gerekse ğayrıya muzâf olsun bûy-ı nâfe gibi”¹⁹ diyor. Ancak buradan “y”nin her durumda aslî harf gibi kabul edilebileceği sonucunu çıkartmak güçtür.

Farsça tamlamaların özel ad olarak kullanılması durumunda bu özel adları Farsça tamlama kurallarını ihmal etmeden çevirmek zorundayız. Farsçada bir kişi adının herhangi bir ülke, millet, kabile, şehir, tarikat, meslek, mahlas vb. adlarla ilgisi gösterilmek istendiğinde kişi adı veya onun yerini tutan kelime ile bu kelimeler izafetli okunur. Fahrü’-d-dîn-i ‘Irâkî, Muħyi’-d-dîn-i ‘Arabî, Sadrü’-d-dîn-i Konevî, Cemâl-i Hâlvetî, Fuzûlî-i Bağdâdî, Nizâmî-i Gencevî, Ahmed-i Dâ‘î, Şâfi-i Nakķâş... gibi. Bu tamlamaların “kesik izafet (=izâfet-i maķtû‘a)” biçiminde okunduğu örneklerle de karşılaşmak mümkünse de yaygın olan okunuş ve çevriler yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibidir. Bu türlü grupları terkipsiz okumak Türkçenin mantığı ile bağdaşmaz. “Fuzûlî-i Bağdâdî” tamlamasını Türk söylerse Bağdadlı Fuzûlî, “Nizâmî-i Gencevî” yi Genceli Nizâmî, “Cemâl-i Hâlvetî”yi Halvetî Cemâl, “Şâfi-i Nakķâş”ı Nakķaş Şâfi diye söylerdi.

Farsça tamlamaların yer adı ve eser adı olduklarında yukarıdaki kurallar dışında çevrilmesi söz konusu değildir. ‘Arz-ı Rûm veya Diyâr-ı Bekr, Bâb-ı ‘Alî... gibi tamlamalı yer adları, kurala uyularak çevrilmelidir. Çünkü çevriyazısını yaptığımız metin, tarihî bir metindir. Görevimiz bu metni o günkü okunuşuna sadık kalarak çevirmektir; onu günümüze uyarlamak ise sonraki bir çalışmanın konusu olabilir.

Farsça isim ve sıfat tamlamaları, ilk kelimedenden sonraki kesrenin atılması; bu kesre atıldıktan sonra iki ögenin ters çevrilmesi yoluyla birleşik isim ve birleşik sıfat haline gelebilirler. Ayrıca bir isimle fiilden türemiş isimlerin yan yana getirilmesiyle yapılmış birleşik isim ve sıfatlar da vardır. Bu durumdaki birleşik kelimeler

¹⁹ Sûdî, Şerh-i Gülistân, İstanbul, 1249, s.3.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/6 Fall 2008

daima ikisi arasında kısa çizgi konularak yazılmalıdır. “âb-dest”, “sermuḥarrir”, “der-bend”, “velî-nî‘ met”, “köhne-sarây”, “miḥnet-hâne”, “şikeste-hâṭır”, “naşîhât-nâme”, “âlûde-dâmen”, “ḥâb-âlûd”... Birleşik isimler özel ad da olsa tutumumuz farklı olmalıdır. Nevzâd, Nev-şehir, Der-Sa‘ âdet, Sa‘ d-âbâd, Neşât-âbâd...

Farsçada anlamca birbirine yakın veya zıt iki kelime yahut aynı kökten gelen iki kelime arasında atıf vavı (= vâv-ı ‘âṭıfa) getirilerek yapılan bir başka tamlama türü daha vardır. Buna “terkîb-i ‘atfî” veya “atıf terkibi” adı verilmiştir. Çevriyazıda “atıf vavı”nın yazımı konusunda son yıllarda önemli bir tutarsızlık gözlenmemektedir. Bir dönem ilk kelimeye bitişik yazılan bu ses (“gülü gülşen”, “bâğu bustân” gibi), daha sonra iki çizgi arasında yazılmıştır. (“Leylâ-vü-Mecnûn”, “dil-ü-cân”, “âb-u-tâb... gibi). Günümüzde ise iki kelime arasında bağımsız bir kelime olarak yazılmaktadır. (“âb u dâne”, “gül ü bülbül”, “hevâ vü heves”... gibi).

Manzum metinlerde atıf vavları ile bağlaç olan (rabıt) vavların okunuşları bazı istisnalar dışında aynı kurala bağlıdır. Halbuki mensur metinlerde atıf vavları gereğine göre “u”, “ü” ve “vü” okunurken rabıt vavı daima “ve” okunmak zorundadır. Çevriyazılı mensur metinlerde en çok karşılaşılan tutarsızlık ve yanlışlar burada görülmektedir. Bu yanlışları ortadan kaldırmak için önerilebilecek bir yöntem yoktur. Çevriyazı yapanın bu iki türlü “vavı” birbirinden ayırabilecek bilgi ve dikkate sahip olması gerekir.

Bu bölümde ele alabileceğimiz başka bir konu da, Farsçada farklı biçimlerde yapılan ve Türkçedeki ikilemeleri karşılayan şekillerin çevriyazıda gösterilmesidir: Bunlardan “terkîb-i ‘atfî” biçiminde olanların çevrisinde herhangi bir tutarsızlık görülmemektedir: “cüst ü cû”, “güft ü gü”, “şüst ü şû(y)”, “merz u bûm”... gibi. Bu tamlamalardan “atıf vavı”nın düşürüldüğü de görülür. O takdirde iki kelime arasında kısa çizgi koyarak çevri yapmak daha önceki önerilerimize de uygun düşecektir: “cüst-cû”, “güft-gû”, “şüst-şû(y)”, “merz-bûm” gibi... “Terkîb-i ‘atfî” biçiminde karşımıza çıkan başka bir söz öbeği de, birinci kelimenin ilk harfini “mim”e çevirip “atıf vavı”ndan sonra getirmekle oluşturulan biçimdir: “Târ u mâr”, “herc ü merc”, “ḥân u mân” gibi. “Atıf vavı” bu türlü söz öbeklerinden de düşebilir. O durumdaki söz öbeklerinin çevirilişinde “târumâr”, “hercümerc”, “ḥânumân” gibi düşen sesi koruma veya “târ-mâr”, “herc-merc”, “ḥân-mân” gibi kısa çizgi ile ayırma yahut da “târmâr”, “hercmerc”, “ḥân mân” biçiminde yazımda görünmeyen “vav”ı dikkate almamak gibi farklı tutumlar sergilenmektedir. Bu durumdaki söz öbeklerini tek kelime biçiminde çevirmek, görünmeyen sesi yazmak yahut anlamsız olan bir parçayı ayrı bir

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

kelime gibi kısa çizgiyle ayırmaktan daha tutarlı görünmektedir. Bunlardan bazılarının “târîmâr” veya “hânîmân” biçiminde yazılmalarının hiçbir izahı yoktur. Medli okunuşların neden olduğu bu tutuma ileride değineceğiz.

Farsçada tekrarlanan iki kelime arasına bazı ek veya edatlar getirilerek yapılmış söz öbekleri de vardır. Bunların çevriyazıda gösterilmesi konusunda son dönem eserlerinde büyük bir farklılık yoktur. Genel uygulama, tekrarlanan kelimeler arasındaki ek veya edatın kısa çizgiler arasına yazılması yolundadır: “ser-â-ser”, “dûr-â-dûr”, “pîç-â-pîç”, “keş-â-keş”, “gûn-â-gûn”, “leb-â-leb”, “yek-â-yek”... ; “dest-be-dest”, “zânû-be-zânû”, “ser-be-ser”, “sû-be-sû”...; “ser-tâ-ser”; “ser-tâbe-ser”; “pey-der-pey”... Aynen tekrarlanan sözlerde ise her kelime ayrı yazılmaktadır: “pâre pâre”, “çâk çâk”, “zâr zâr”... gibi.

3. Arapça kelimelerdeki ses değişiklikleri

Bugün Türkçede kullanılan Arapça kelimelerden bazılarının sonları Arapçadaki yazım ve telaffuzdan farklıdır. Aslında bu farklılıklar önce Farsçada meydana gelmiş bizdeki galat kullanım da oradan kaynaklanmıştır.

Bu farklılıklardan birincisi nisbet ekindedir. Arapça kelimelerin sonunda “ye (ى)” olarak yazılıp “iyyu” veya “iyyun” okunan nisbet eki Farsçada yine “ye (ى)” olarak yazılmış; fakat sadece uzun bir “î” sesiyle okunmuştur. Sonunda nisbet eki bulunan Arapça kelimeler Türkçede de böyle kullanılmıştır; ancak bu kelimeler bir Arapça tamlamanın muzafı olmuşsa, o zaman Arapçadaki biçimi kullanılır. **عربى العباره** : ‘Arabiyyü’l-‘ibâre, **عصبى المزاج** : ‘aşabiyyü’l-mizâc... gibi. Ayrıca “nisbet” eki taşıyan bir isme “dişilik te”si (tâ-i te’nis) veya “sâlim” çoğul ekleri getirildiğinde de “nisbet” ekinin Arapçadaki özgün okunuşu ortaya çıkar. **الدىبى** : edebî, **الدىبىه** : edebiyye, **الدىبىات** : edebiyyât, **فكرىات** : fikriyyât, **لغوىون** : lügaviyyun... “Ca’lî masdar” eki olan “iyye (iyyet)” ekinin çevriyazıdaki durumu çift ye (yy) ile yazılması bakımından bunlara benzer: **بشرىت** : beşeriyyet, **اسلامىت** : İslâmiyyet, **صمىمىت** : şamîmiyyet, **معلولىت** : ma’lûliyyet... Batıda yayımlanan çevriyazılı metinlerde “iyye (iyyet)”, “iyyât”, “iyyûn” eklerinin “îye (îyet)”, “îyât”, “îyûn” biçimlerinde yazıldıkları görülmektedir. Bizde ise kimi yayımlarda aslına uygun, kimilerinde batıdaki örneklere benzer bir yol

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

tutulmuştur. Bu eklerin çevriyazıda aslına uygun bir yazımla gösterilmesinin daha yerinde olacağını düşünüyoruz.

Arapça “nâkış” köklerin “i’lâlli” türevlerinden bazılarında ortaya çıkan “î” ve “iyy” sesleri de Farsçada genellikle uzun bir “î” sesiyle okunmuştur. Türkçe metinlerdeki durum da Farsçadaki gibidir. Bu husus özellikle böyle kelimelerin “muzaf” konumunda bulduklarında açıkça görülür: **تهمت** : sâkı-i meclis, **ساقی مجلس** : velî-i ‘ahd, **ولی عهد**, **berî-i töhmet**, **ولی نعت** : mehdî-i âhîr-zamân... Öte yandan **ولی نعت** : velî-i ni‘met yanında **نبی اخر زمان** : nebiyy-i muhterem gibi ikili kullanımlarla da karşılaşıyoruz.

Bu farklı durumların nasıl değerlendirilmesi gerektiği, “muzaf”ın sonunda “hemze” bulunup bulunmamasından anlaşılmaktadır. Ancak “i’lalli” türevlerde karşılaştığımız bu ikili durumun, “nisbet” ekleriyle ilgili olarak ifade edilenlerle hiç ilgisi yoktur.

İkinci farklılık, kelime sonlarındaki “dişilik te (tâ’-i te’nis)”sinin, “semâ’î”, “kıyâsî” ve “ca’lî” mastarların sonuna gelen “te”lerin kullanımındadır. Bu “te”lerin hepsi Arapçada “ة - ة” biçiminde yazılırken, Farsçada “te” sesiyle okunanlar uzun te (ت) ile yazılmış, bazıları da o dildeki okunmayan (gayr-ı melfûz) “he” gibi kabul edilmiştir. Bu değişiklik bizim metinlerimize aynen yansımıştır. Arapçada **ضریة** : şikâyet, **شکایة** : hikâyet, **حکایة** : şirket, **شركة** : çarbet olan kelimeler, Farsça yazımda **حکایت** : şirket, **شركت** - **ضربه** : çarbe... **شکایت** : şikâyet, **حکایة** : hikâyet-hikâye, **ضریة** : çarbe... biçimlerine girmiş, Türkçede de böyle kullanılmıştır. Dolayısıyla Türkçe metinlerdeki Farsça tamlamalarda bu kelimeler Farsça kelimeler gibi işlem görmüştür. **حکایة غریبه** : hikâye-i garîbe, **ضریة شمشیر** : çarbe-i şemşîr... gibi.

Arapça kelimelerin sonunda Farsçada meydana gelen üçüncü değişiklik de son harfleri “elif”i izleyen “hemze” olan kelimelerde bu “hemze”lerin düşürülmüş olmasıdır. Bı türlü kelimeler “muzâf” durumunda gelirlerse, elifle sona eren Farsça kelimeler gibi işlem görürler: **خاطر** : صفاء, **قضاء** : قضای شرعی, **قضاء** : kazâ-yı şer‘î,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

صفاى : şafâ-yı hâtır, بناء : بناى مسجد : binâ-yı mescid... Ancak bazı Türkçe eserlerde bu kelimelerin Arapça yazılımları da görülmektedir. Yani قضاء رىانى : қаза'-i İlâhî, رىاى : rızâ'-i Rabbânî, زاء منقوطه : zâ'-i menkûte... şekilleriyle karşılaşmaktayız. Çevriyazıda elbette elinizdeki metnin yazımını yansıtmak durumunda olduğumuza göre bu yazımları kendi şartları içinde değerlendireceğiz.

Daha çok Türkçe metinlerde Arapça kelimelerin iç seslerindeki hemzelerin yazılmayıp, sadece hemzenin kürsüsü durumundaki “ye” nin yazıldığını görürüz. دائيم (dâ'im) yerine دايم (dâyim), سائيق (sâ'îk) yerine سايق (sâyîk), قائيم (qa'im) yerine قايم (qayim)... gibi. Çevriyazımızda bu farklılığı olduğu gibi yansıtmak veya yazılmasa da hemzeyi yazılmış kabul ederek göstermek biçiminde iki ayrı tutum gözlenmektedir. Çevriyazı yapan kişi, bu ve benzeri konulardaki tutumunu belirleyecek ve okuyucuya haber verecektir.²⁰

Arapça kelimelerdeki ses değişikliği konusunu bitirmeden önce “Muhammed” kelimesinin “Mehemmed” ve “Meħmed” biçimlerindeki okunuşu üzerinde durmak gerekiyor. Bu adın “Meħmed” biçiminin yazılıp harekelendiği metinler nadir denilecek kadar azdır. Aruzla yazılmış hemen hemen bütün metinlerde bu adın “Muhammed” veya “Mehemmed” okunması vezin zarureti olarak karşımıza çıkıyor. Harekeli metinler “Muhammed” de yazsalar biz mutlaka “Mehemmed” yazmalıyız gibi bir tutum içinde bulunmamız imkânsızdır. Harekeli metinlerde “Muhammed” okunuşu çoğunluktadır. Bu iki okunuştan birini sadece “Hz. Muhammed” için bu yazımla, onun dışındaki özel adlar için “Mehemmed” biçiminde yazmamız, harekesiz metinlerin çevrisinde söz konusu olabilir. Ancak bu konudaki önerilerin daha çok tartışılması gerektiğini düşünüyoruz.

4. Arapça, Farsça kelimelerindeki ünlülerin Türkçe metinlerdeki durumu

Arapça ve Farsça kelimelerin uzun ünlüleri Türkçe metinlerde hiçbir değişikliğe uğramadan çevriyazıya yansıtılır. Burada özellikle bazı Arapça kelimelerde yazılmadığı halde var sayılan, bazılarında

²⁰ Burada ele aldığımız konularla doğrudan ilgili olmamakla birlikte, okunmayan (gayr-i melfûz) “he” den ve uzun “î” okunan “ye” den sonra gelen belirtme durumu (yükleme hali) ekinin hemze işareti (هَ هِ) ile yazıldığı durumlarda, bu işareti harf gibi değerlendirmemek gerektiğini belirtelim. بنده كورمك bende(y)i veya bendeyi görmek; سوجى اچمك süçiyi(y) veya süçiyi içmek gibi.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

yazıldığı halde farklı okunan ünlüler konusunda çevriyazı ile yayıma hazırlanmış bazı metinlerde rastladığımız yanlışlar için küçük bir uyarıda bulunmak istiyoruz. **الله** : Allâh, **اله** : İlâh, **رحمن** : Raḥmân, **لكن** : lâkin, **تلتته** : şelâşe kelimelerinde “lâm”dan sonra; **كذ لك** : ke-zâlik kelimesinde “zel”den sonra, **هذا** : hâzâ **هكذا** : hâkezâ örneklerinde ise “he”den sonra birer elif bulunduğu kabul edilir. **داود** :Dâvûd, **طاوس** : ṭâvûs ve **كاوس** : Kâvûs kelimelerinde yazılı olandan başka birer “vâv” daha bulunduğu kabul edilir ve çevriyazıda öyle gösterilir. Öte yandan **(حيوة (حيوت) - زكوة (زكون) - صلوة (صلوت)** kelimelerindeki “vâv”ların “elif” gibi okunduğunu (ḥayât, zekât, şalât); **كلوا واشربوا** : külü ve şribû” gibi çekimli emirlerin sonundaki “elif”lerin ve **عمرو** : ‘Amr kelimesinin sonundaki “vav”ın okunmadığını “ma‘ lûmu i‘ lâm” kabilinden de olsa hatırlatalım.

Farsça kelimelerde “vâv-ı ma‘ dûle” ve “vâv-ı mechûle” denilen iki vav vardır ki bunlar Türkçe metinlerin çevriyazı ile yazımında zaman zaman yanlışlara neden olmaktadır. Bunlardan “hı” harfi ile “elif” veya “ye” arasında kalıp hiç okunmayanlara “vâv-ı ma‘ dûle” denilmektedir. **استخوان** : üstüh^vân, **خوابیدن** : ḥ^vâbîden (mastarı ile ondan türeyenler: **خواب** : ḥ^vâb, **خوابیده** : ḥ^vâbîde), **خواجه** : ḥ^vâce, **خواستن** : ḥ^vâsten (mastarı ile ondan türeyenler: **خواه** : ḥ^vâh, **خواست** : ḥ^vâst, **خواستگار** : ḥ^vâstgâr); **خوار** : ḥ^vâr; **خواننده** : ḥ^vân (mastarı ile ondan türeyenler: **خوان** : ḥ^vânende); **خوایشتن** : ḥ^vîş ve **خویش** : ḥ^vâher, **خواهر** : ḥ^vân, **خویشتن** : ḥ^vîşten gibi. Bazı kelimelerde ise sadece kısa ünlü (ötre) olarak okunan “vâv”lar bulunmaktadır. Bazı yerlerde bunlara “vâv-i mechûle” de denmiştir. **خود** : çun(çün), **جون** : çu (çü), **جو** : tu, **تو** : ḥod (یاچود) : yâḥud-yâḥod), **خوردن** : ḥor, **خورنده** : ḥorende, **خور** : ḥor, **خوردن** : ḥorde, **خورد** : ḥord); **خوش** : ḥoş gibi. Bu kelimelerdeki “vâv”ları çevriyazıda kesinlikle uzun ünlü olarak değerlendirmemek gerekir.

Arapça ve Farsça kelimelerdeki ünlülerle ilgili bir başka sorun da, Farsça’da “kesre” dediğimiz harekenin Arapça ve Türkçeye göre

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

farklı telaffuz edilmesinden kaynaklanmaktadır. Türk yazar ve müstensihleri bir yanda “kesre”nin “i” sesi ile karşılanması biçimindeki alışkanlıkları, öbür yanda Farısların bu harekeyi “e-i” arasında bir sesle değerdirmeleri gibi birbirinden farklı iki tutumla karşılaştıklarından, bu türlü kelimelerdeki kesre sesini harekeli metinlerde bazan kesre bazan da üstünle göstermişlerdir. Böylece بهشت : bihişt-behişt, بنهن : pinhân-penhân, شاهد : şâhid-şâhed, فرشته : firişte(h)-ferişte(h), كافر : kâfir-kâfer, كاهل : kâhil-kâhel... gibi ikilikler ortaya çıkmıştır. Harekeli metinlerde bu konuda harekeye uymak ve bu hususu eserin imlâsından söz ederken dile getirmek gerekir. Harekesiz metinlerde kelimenin harekesini tayin edebileceğimiz hiçbir ipucu (kafiye ve sec' gibi) yoksa, o zaman Osmanlı Türkçesiyle ilgili sözlüklerdeki okunuşları benimsemek gerekecektir.

Arapça ve Farsça kelimelerdeki bazı kısa ünlüler üzerinde Türkçenin, kendi ses kuralları doğrultusunda tasarrufları olmuştur. Bu kelimelerdeki “fetha (üstün)” sesi tek karşılıklı değil, durumuna göre “a” veya “e” ünlüleriyle; “kesre (esre)” sesi yerine göre “ı” veya “i” ünlüleriyle, “zamme (ötre)” sesi, “o”, “ö”, “u”, “ü” ünlüleriyle karşılanmıştır. Arapçada “ı”, “o”, “ö”, “ü”; Farsçada “ı”, “ö”, “ü” ünlüleri bulunmadığı halde, o dillerden Türkçeye girmiş kelimelerde bu ünlüler bulunmaktadır. Bu, Türkçenin yüzyıllar süren özümlemesi sonucu ortaya çıkan bir durumdur. O nedenle, Türkçe eserlerin çevriyazılarında Arapça Farsça kelimelerdeki bütün kısa ünlüleri, batıdaki bazı örneklerde görüldüğü gibi, o dillerdeki özgün sesleriyle göstermemiz mümkün değildir.

5. Medli okunuşlardan kaynaklanan sesler

Bazı Farsça kelimelerde uzun ünlü taşıyan ve aruzda med yapılması beklenen hecelerden sonra bir ses türetildiği görülür.” “pâd-i-şâh”, “âf-i-tâb” gibi. Bu sesler medli okunuşu ortadan kaldırmaktadır. Türkçede bunlar gibi medli hece bulunmadığından bu tür okunuş son zamanlarda Türkçe çevriyazılı metinlerde çok artmıştır. Bu artışta XIV-XV. yüzyılda istinsah edilmiş harekeli metinlerin de önemli bir payı vardır. Ancak bu metinlerde karşılaştığımız bazı örnekler, bu tür hecelere konan harekenin meddi gösterme endişesinden kaynaklandığını açıklamaktadır. Farsça yıl anlamındaki سال : “sâl” kelimesinin çoğulu سالها : sâlehâ okunmaya müsait bir harekeyle; “utangaç” anlamındaki شرمسار : “şermesâr” kelimesi “şermesâr” okunmaya müsait bir harekeyle; “bekçi” anlamındaki پاسبان : “pâsbân” kelimesi “pâsubân” biçiminde

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

okunmaya müsait bir harekeyle yazılmıştır. Buna benzer sayısız örnek bulmak mümkündür. Bu örnekler bize medli hecenin sonundaki ünsüze hareke koyarak meddin işaret edildiğini göstermektedir. Nitekim âsmân-âsumân, âstân-âsitân, bârgâh-bârigâh, bûstân-bûsitân, dâstân-dâsitân, dermend-derdimend, güşmâl-güşimâl, hâksâr-hâkisâr, kâmrân-kâmurân, Kirdgâr-Kirdigâr, mihrbân-mihribân, mâh-tâb-mâhitâb, perverdgâr- perverdigâr, pârsâ-pârisâ, serv-çad-servi-çad, sûznâk-sûzinâk, şâdmân-şâdumân(şâzumân), şâh-bânu-şâh-ı bânû, şem'vâr- şem'ivâr, tâcdâr-tâcidâr, yâdgâr-yâdigâr gibi okunuşlardan birini tercih etmek durumundayız. Bu tercih, herhalde kelimeleri gittikçe tanınmaz hale getiren ünlü türetme yönünde olmamalıdır.

6. Çevriyazıda büyük harf ve noktalama işaretleri

Bazı Türkçe metinlerin çevriyazılı yayınlarında hiç büyük harf kullanılmadığını görüyoruz. Gerçi, Arap kökenli alfabede büyük harf küçük harf gibi bir ayırım bulunmaması çevriyazıdaki bu tutumu haklı gösterebilir; ancak yüzyıllar önce yazılmış bir metni çevirirken o metni her bakımdan anlamaya çalışmak, anlaşıldığını göstermek, başkalarının da daha kolay anlamasını sağlamak ve metne bu kaygılarla yaklaşmak son derece önemlidir. Bu gerçeği görmezden gelemeyiz. Özellikle mensur metinlerde uzayıp giden ifadelerin doğru çevrilebilmesi en azından bazı noktalama işaretlerinden yararlanmayı da gerekli kılmaktadır. Hatta bu sayede, metni çeviren kişi kendisini denetleme kolaylığı elde edebilir. Bu nedenlerle çevriyazıda büyük harf, mensur metinlerde en azından nokta, virgül iki nokta ve tırnak gibi işaretlerin kullanılmasını, metni hazırlayan için bir denetim aracı, okuyucu için daha kolay yararlanmayı sağlayacak bir uygulama olarak görmekteyiz.²¹

Çevriyazılı metinlerde büyük harf kullanımının ölçülerini kendi anlayışımıza göre belirlemek yararlı bir sonuç getirmez. Mademki büyük harf kullanımı günümüz insanının anlayışına hitap eden, onun metni anlamasını kolaylaştıran bir uygulamadır, o halde büyük harf kullanımında *İmlâ Kılavuzu*'ndaki kuralları dikkate almalıyız.

Yazımızın sonuç kısmına geçmeden önce ülkemizde son yıllarda bilim çevrelerinde bile kendini gösteren çevriyazıdan kaçışla ilgili düşüncelerimizi dile getirmek istiyoruz. Bu kaçışın yahut önemsemez davranışın belli başlı sebepleri şunlar olabilir:

a) Metinleri yayımlayacak kuruluşların çevriyazıdan doğacak baskı külfetinden kaçınması;

²¹ Bu husus İLESAM'ın anılan toplantısında sayın Prof. Dr. Ş. Tekin tarafından da ifade edilmiştir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

-
- b) Matbaada karşılaşılabilecek imkânsızlıklar;
- c) Metnin hitap edeceği okuyucu kitlesinin çevriyazı işaretlerini anlamayacağı, yahut bu işaretlerin onlara külfet olacağı;
- d) Çevriyazı işaretlerinden bir kısmının gereksiz olduğuna inanmak ve bu yüzden sistemin bütünlüğünü bir yana bırakıp keyfi tasarruflarda bulunmak.

İlk iki maddedeki mazeretler, bugün bilgisayarla dizgi yapma ve ofset imkânlarıyla ortadan kalkmıştır. Asıl tartışmamız gereken maddeler son iki maddedir. Eski Türk edebiyatı metinleri kime hitap eder? Bu metinlerin yazımını ne kadar günümüze yaklaştırırsak yaklaştıralım, özel bir eğitimden geçmemiş yahut kişisel gayretiyle kelime hazinesini geliştirip o edebiyatın kelimeler arkasındaki dünyasını fark etmemiş kişiler için bu davranışın hiçbir yararı olmayacaktır. Bu sözlerden Eski Türk edebiyatını günümüz insanına tanıtmayalım gibi bir anlam çıkartmadan, bilimsel çalışma niteliğindeki bütün metin yayımlarında tam çevriyazı kullanmayı prensip olarak kabul edip, bu edebiyatı ve eserleri daha geniş kitlelere tanıtmamızın, bugüne kadar yaptıklarımızdan daha farklı ve daha yararlı yollarını arayalım. Çünkü bizim asıl amacımız Eski Türk edebiyatı metnini, o edebiyatın dilini ve dünyasını bilmeyen kişilerin, yüzünden okumasını sağlamak değildir. Bizim amacımız, yayımladığımız metnin başka bilimsel çalışmalarda da kullanılabilir orijinal bir nüshasını sunmaktır.

Çevriyazı yaparken bunun bir sistem olduğunu, ona tıpkı elektrikli bir alet, bir motor gibi herhangi bir kısmını atarak kullanamayacağımızı düşünmek ve buna inanmak zorundayız. Aksi halde bugün şikayet ettiğimiz problemlerden kurtulmamız mümkün olmayacağı gibi, artan tutarsızlıkların altından kalkılamayacak bir hal alması kaçınılmaz olacaktır. Bazı harflerin işaretlerini koyup bazılarını gereksiz görmek; yani “kaf (kef)” ile “kağ”ı ayırmak için ikincinin altına nokta koymak gerekli de “hâ”, “hı” ve “he” harflerini ayırmak için kullanılan işaretler gereksiz mi? “kef”le “kağ”ı ayırmak için taşıdığımız endişe öbürleri için de geçerli değil mi? Öte yandan dil bilgisi yönünden birbirinden farksız olan iki birleşik isim veya birleşik sıfatın birini bitişik öbürünü kısa çizgi ile ayırarak yazmak ve bunu yaparken de bu kelimeleri kendimizce az tanınmış çok tanınmış gibi kişisel değerlendirmelere tabi tutmak bilimsel bir davranış mıdır? “Mâ-hasal”ı kurala uygun, ama çok tanındığı için “mâ-cerâ”yı “mâcerâ” biçiminde çevirirsek; “dil-ârâm”ı kurallı, ama “dil-ber”i daha çok karşılaştığımız için “dilber” yazarsak, tanıdıklarını kayırmak, tanımadıklarını ayırmak gibi yanlış bir tutum sergilemez miyiz? Dünyada hangi alanda olursa olsun, adı “sistem” olup da

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

---

herkesin kendi bildiğine kullandığı veya yararlandığı bir şey yoktur. Çevriyazı da bütün kuralları ile bir sistemdir. Onun için bir kısım kurallarını kullanıp, bir kısmını göz ardı edemeyiz.

Çevriyazı, bir metnin orijinalini nakletmek bakımından vazgeçilemez bir öneme sahiptir. Bunun dışında Arap kökenli Türk alfabesini çok ileri yaşlarda, yüksek öğrenim sırasında öğrenen bizler için, Osmanlı Türkçesindeki Arapça, Farsça ve Türkçe kelimelerin yazımını ve diğer kuralları hatırlayarak, her kelimenin eski yazıyla yazılışını tekrarlamak son derece yararlı olmaktadır. Çevriyazı yapmak bu yolun başında bulunanlar için önerilebilecek en verimli çalışma biçimlerinden biridir. Onun kazandıracığı alışkanlıklar ve edindireceği deneyimlerle eski Türk edebiyatı metinlerini her bakımdan daha sağlıklı değerlendirme gücüne ulaşabiliriz.

SONUÇ

Bu yazıda Arapça, Farsça kelimelerde çevriyazıyla ilgili farklı tutumlar üzerinde durulmuş, olabildiğince kurallardan, kuralların yardımcı olmadığı yerlerde alışkanlıklardan hareketle herkesin üzerinde anlaşabileceğini umduğumuz öneriler getirilmeye çalışılmıştır. Burada öneri olarak sunulan hususların çoğu, halen geniş bir uygulama alanına sahiptir. Bunları tekrarlamaktan amaç, tesbit edilen ikilikleri, tutarsızlıkları ortadan kaldırmaktadır.

Burada ilk kez öne sürülen görüşler tartışmaya açıktır. Meslektaşlarımızın daha çok benimseyeceği makul önerilere elbette katılacağız. Aktardığımız veya öne sürdüğümüz görüş ve önerileri bugüne kadar eksiksiz uygulayabilmiş değiliz. Buradaki önerileri hazırlamak üzere yaptığımız çalışmalar sonunda, önceki tutumlarımızda uyumsuzluğa düştüğümüz durumlar da olmuştur.

Bu yazının Osmanlı Türkçesiyle ilgili temel bilgilere sahip bir kesime hitap ettiği düşüncesiyle, zorunlu kalmadıkça dil bilgisi kurallarına girilmemiştir. Zaten böyle bir davranış, yazımımızın amacını aşar. Ama bazı yerlerde konunun gereği olarak dil bilgisinde çok bilinen hususlar bile tekrarlanmak zorunda kalmıştır.

Burada ele alınan konular, Türkçe metinlerin çevriyazısında karşılaştığımız belli başlı sorunlar çevresinde toplanmıştır. Ele alınan her eserde burada üzerinde durulmamış hususlarla, hatta başka hiçbir eserde görülmeyen çok özel durumlarla karşılaşabiliriz. Çünkü her eserin konusu, yazarı, yazıldığı dönem ve çevre ile müstensihinden kaynaklanan özel şartları vardır. Eseri yayına hazırlayan, metin neşri ve çevriyazı kurallarını göz önünde bulundurarak bu esere özgü

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/6 Fall 2008

durumlar karşısındaki tutumunu belirleyecek ve çalışmasının başında bunları okurlarına anlatacaktır.

Sonucun da sonunda bu yazının pek kısa bir çalışmanın ürünü olmadığını, düşünmeye, araştırmaya, tartışmaya, taramalara ve denemelere dayandığını belirtmek isteriz. Bu yazı konuşulduğu, tartışıldığı, eleştirildiği ve karşı öneriler yayımlandığı takdirde, herkesin üzerinde anlaşabileceği çözümlerin üretilmesine vesile olabileceği için amacına ulaşmış ve verdiğimiz emeğin karşılığı alınmış olacaktır.²²

ÖRNEK METİNLER I

BÂKÎ EFENDİ*

- 53a (23) Bâkî: Fuşahâ fırkasının birisi de Bâkî'dür. Şu'arâ zümresinin (24) şöhre-i âfâkıdur. Qadîmî İstanbul'dür. Emâşil ü efâzıl²⁴ huzûrında muğbil olan şavâbilün (25) mağbûlidür. Her gûne fazl u
- 53b kemâlden behreverdür. Ne-ân ki âsmân-ı sipîhr-i (1) kelâm-ı belâgat-encâmında derece-i 'ulyâsı vardır, belki mantık u kelâmında dem-i Mesîhâsı vardır. Mektebe (2) varaldan manzûrî levh-i sîne-i sîm-berân ve mûntehâ-yı himmeti elif-i bi-mişâl-i serv-şadân idi. (3) Mağmah-ı nazarı teşbîh-i nergis-i mağbûbân ve nuşb-ı 'aynî hayâl-i nokta-i hâl-i hûbân idi.³ Zülf-i dil-ber (4) vaşfî edâsında kaddî efkârdan dâl idi. "تون والقلم"⁴ okurken ebrû vü engüşt-i yâr vaşfında (5) gazeller söyledi. "ياسين"⁵e çıkdukdâ ebrû vü dendân vaşfında hayâller bağladı. Çün sinn-i (6) temyîze bâliğ oldı, nuğûd-ı cevâhir-i efkârın⁶ metâ'-ı 'ilme şarf idüp vâşıl-ı mebâliğ oldı (7). Egerçi şî'r rûz u şeb fikr

²² Yazı hazırlanırken yararlanılan eserler notlarda gösterilmiştir. Birbiriyle ve bizim önerilerimizle çelişen, hazırlık çalışmalarımız sırasında taradığımız divanların ve diğer edebî eserlerin künyelerini, olumsuz eleştiri gibi algılanabileceği endişesiyle vermiyoruz.

* 'Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ or Tezkere of 'Âşık Çelebi*, Owens, G. M. Meredith, London, 1971, bk. 53a-54b (=A); *'Âşık Çelebi, Meşâ'irü's-Şu'arâ*, Millet Kütüphanesi, Pertev Paşa No. 440, bk. 79a-80b (=B).

²⁴ Emâşil ü efâzıl A: Emâşil-i efâzıl B.

³ ... hâl-i hûbân idi. A: ...hâl idi B.

⁴ ن والقلم : *Kur'an, Sûre* 68, Ayet 1. (Kur'andaki imlâsı ن والقلم dir.)

⁵ ياسين : *Kur'an, Sûre* 36, Ayet 1. (Kur'an'daki imlâsı ياسين dir.)

⁶ efkûrun B: efkârdan A.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic

Volume 3/6 Fall 2008

ü hayâli degül idi, ammâ yine şaded-i taḥsilde iken daḥı âzmâyış-i (8) ṭab^ç için nazımdan ḥâlî degül idi. Cevdet-i zihni-i derrâki ḥakkâk-i dürr-i gûşvâre-i ebkâr-ı (9) efkârdur⁹ ve ḥiddet-i ṭab^ç-ı çâlâki sekkâk-i dirhem ü dînâr-ı bâzâr-ı eş^çâr-ı belâgat-şî^ç ârdur. (10) Âyîne-i ḥâtırî çihre-nümây-ı şâhid-i kelâma meclâ-yı cemâl¹⁰ ve serâçe-i ḳalbi ḥacle-i nev^ç-arûs-ı (11) ḥayâldür. Selef ki¹¹ “بقوا ونقوا” emrinden “بقوا” ya mâ^çil olup ḥ^vân-ı Ḥalîl-i fenn-i ḥalilde (12) baḥş-ı gâ^çib için baḳıyye tehyi^çe itmişdür. Halefden Bâkî بقوا ile ^çâmil olup كم ترك (13) ¹³⁻¹² الاول للاخر baḳıyyesin iḥrâz idüp eṭbâḳ-ı âfâḳı ḥûn-ı ḥayâlden tenkiye itmişdür. (14) Şî^çri muḥkem ü üstüvâr, hemvâr u pür-kâr, rengîn ü çâşnîdâr, elfâzı selîs, ma^çânîsi¹⁴ nefîs, nazmı pâk (15) ve mefhûmı sûznâk, Kıt^ça:

Şu^çarâ ḥaylini defter idicek dest-i ḳazâ

Maḥv u işbât ile pür itdi niçe evrâḳı

(16) Ḳazıdı niceyi yanlış diyü bu defterden

Bâkî^çye idüp işâret didi şahḥa^çl-Bâkî

Zâtî merḥûm ki (17) dünyâda bir zâtıdur, şî^çr gayre nisbet ^çarîzî aḡa nisbet zâtîdür, dir ki: “şî^çrün devri (18) sürildi ve şu^çarânuḡ defteri dürrildi, ammâ ol nesne ki dehân-ı dil-ber gibi baḥş-ı gâ^çib olup (19) verâ^ç-i rivâḳ-ı kümûnda bâḳîdür. Aḡa sebeb zuhûr-ı ṭab^ç-ı Bâkî^çdür. Hatta maṭla^ç:

Ḳaddümi çeng eşkümi¹⁹ rûd eyledün

(20) Cismüm âteş²⁰ cânımı ^çüd eyledün

⁹ efkârdur A: efkâr... B.

¹⁰ meclâ-yı cemâl B: mücellî-i cemâl A/ ve serâçe-i ḳalbi ḥacle-i nev^ç-arûs-ı... A: ve ḥacle-i ḳalbi mecelle-i nev^ç-arûs-ı... B.

¹¹ Selef ki A: Selef... B./ بقوا ونقوا / (işe yarayanı) bırakınız yahut (yaramayanı tasfiye ediniz (atınız). / ḥ^vân-ı Ḥalîl-i A: ḥon-ı Ḥalîl-i B.

¹²⁻¹³ كم ترك الاول للاخر: “Öncekiler sonrakiler için ne bıraktı? anlamında bir sözdür; aslı ماترك الاول للاخر شيئا biçimindedir.

¹⁴ ma^çânîsi B: ma^çnâsi A.

¹⁹ Ḳaddümi çeng eşkümi B: Ḳaddi çeng ü reglerüm A.

²⁰ Cismüm âteş B: Cismi âteş A./ itmâm B: tamâm A.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/6 Fall 2008

maṭla'ın Bâkî Çelebi didükde Zâtî alup itmâm idüp *Dîvân*'ına ilhâk (21) eylemişdür ve: “Bâkî gibi şâ'irün şi'rin almak 'ayb degüldür” diyü ittifâk²¹ eylemişdür. Şi'ri tekellüfden (22) berî ve taşallüfden 'ârî, gûyâ ki hemân 'âlem-i gaybdan lisân-ı tercemân-ı kudsle bunun zebânına (23) şöyle dinilmiş, cârîdür. Sultân Süleymân-ı merhûmun hûsn-i terbiyesiyle mürebbâ ve envâ' -ı (24) ikbâlle maḳbûl oldu. Hâlâ kırk aḳça medreseden ma'zûl oldu. Gâzel:

(25) İrdi nesîm-i ma' delet-i Kisrî-i bahâr
Zencir-i 'adl çekdi çemenzâra cûybâr

Güller siperler ile üleşdi filoriyi

54a (1) Mülk-i şitâyı gâret idüp 'asker-i bahâr

Eflâk devr-i dâ'im ile tırmayup şular

Neşv ü nemâda tâze vü ter şahn-ı sebzezâr

(2) Meydâna girdi şevk ile şemşîr-bâz-ı berk
Çok aḳça şaçdı üstine ebr-i güher-nişâr

Bâkî bu şi'ri şafha-i çerh-i berîne yaz

(3) Görsün felekde söz nice olur ḥasm-ı nâbe-kâr

Gâzel:

Câme-h^vâb ol âfeti aldukça tenhâ koynına

Şanuram ebrün girer mâh-ı şeb-ârâ koynına

(4) Şubḥ-dem ey fâhte bihûde efġân eyleme
Çün girersin her gice bir serv-i bâlâ koynına

Niçün ağlarsın felekden bilsem ey şeb-nem seni

(5) Girmeseñ bârî hele bir verd-i ra' nâ koynına

²¹ diyü ittifâk B:... ittifâk A.

Dür dişün vaşında şi' rüm defterin gördi meger
Kim şadef mecmû' asını şaldı deryâ koyına

(6) Ruğların şevkına pür-dâğ itdi Bâkî sînesin
Bir avuç berg-i gül-i ter koydı gûyâ koyına

maṭla⁶:

(7) Temâşâgâh-ı 'âlem ol cemâl-i 'âlem-ârâdur
Ser-i kûyında 'âlem mest ü şeydâ bir temâşâdur

(8) maṭla' :

ƘorƘum oldur göz dege hâk-i der-i cânânuma
Yoğsa kühlâsâ çekerdüm dîde-i giryânuma

(9) Yâr defterden yine Bâkî Ƙazınmağ var imiş
Yağlış ağlatmış 'adûlar ben Ƙulın sulṭânuma

(10) ve lehu¹⁰

Zühd ü şalâha eylemezüz ilticâ hele
Tutdı egerçi 'âlem-i kevnî fesâdumuz

(11) Minnet Hüdâ'ya devlet-i dünyâ¹¹ fenâ bulup
Bâkî Ƙala şahîfe-i 'âlemde adumuz

maṭla¹²:

(12) Cânân odur ki meyl ide anı görince cân
Esbâb-ı hüsn-i hûb ola ammâ be-şart-ı ân

(13) ve lehu

'AşƘunun zağmeti hod cânuma rağmetler idi
Dôstum cevri ü cefâlar da ne zağmetler idi

(14) maṭla¹⁴:

⁶ maṭla' A: ve lehu B.

¹⁰ 10 ve lehu B: Ğazel A.

¹¹ dünyâ B: 'âlem A.

¹² maṭla' A: ve lehu B.

¹⁴ maṭla' A: ve lehu B.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

Halk-ı ' âlem gül seveydi kâşkî bülbül gibi
Ol lebi gonce baña tenhâ kıalaydı gül gibi

ma'la':

(15) Sûz-ı ' aşkuñla kaçan dilden ki âh u zâr olur
Âh dûd u dûd ebr ü ebr âteş-bâr olur

(16) Sene tis'a ve sittîn ve tis'a mi'e zi'l-ħiccesinüñ evâħirinde cenâb-ı ma' delet-penâh¹⁶ Sulţân (17) Süleymân-ı merħûm ħamr getüren gemileri İstanbulla Ğalaťa ortasında yakmak emr itdüklerinde¹⁷ Bâķî (18) Çelebi bu ğazeli diyüp üç ğazelle daħı faķire¹⁸ irsâl itmişlerdür. Ğazel:

Reh-i mey-ħâneyi kaç' itdi tîĝ-i ħahrı Sulţânun

(19) Şu gibi arasın kesdi Sitanbul u Ğalata'nun

Miyân-ı âb u âteş oldu cây-ı keştî-i şahbâ

(20) Baturdı rüzĝâr âyîn-i ' işin bezm-i rindânun

Hilâlâsâ fûrûzân oldu baħr-i nil-gûn üzre

(21) Şafağdan dem urur âb-ı şarâb-âlûdı deryânun

Yakan âb üzre âteş şanmañuz keştî-i şahbâyı

(22) Şu' â' -ı tîĝ-i ħahrından tutuşdı şeh Süleymân'un

Simâ' -ı çeng ü nây u devr-i sâĝar devleti döndi

(23) Şafâsın süregör ey şûfi-i sâlûs devrânun

Şarâb-ı nâbdan ħumlar tehî mey-ħâneler tenhâ

(24) ' Aceb ħâlîlîĝin buldı riyâ ehli²⁴ bu meydânun

¹⁶ ma' delet-penâh A: ma' delet-me'âb B.

¹⁷ gemileri İstanbulla Ğalaťa ortasında yakmak emr itdüklerinde A: gemilerün ħa' zın ki emr idüp bir kaçın yakduğda B:

¹⁸ üç ğazelle daħı faķire B: ğazelle faķire A.

²⁴ ' Aceb ħâlîlîĝin buldı riyâ ehli A: Riyâ ehli ' aceb ħâlîlîĝin buldı B.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/6 Fall 2008

Şu meclis içre kim dâ'im toköz peymâne devr eyler

(25) Ne deñlü ola ey Bâkî zamân-ı 'işi insânun

54b Mezkûr Bâkî Çelebi'nün ğazellerine Ğubârî nazîre (1) diyüp pâdişâh ħazretleri Bâkî Çelebi'ye altun ihsân itdükde Bâkî Çelebi bu kıt'aları dimişdür¹ (2). Kıt'a:

Tab' uñ ki kân-ı gevher-i nazm oldu Bâkîyâ

İRmez senün ħayâlüne bir iki bengîler

(3) Başdan bu faħr saña yiter kim şeh-i cihân

Ħil' at geyürdi şi' rüne zîbâ³ Firengîler

(4) diğeri:

Tab'-ı sâħir-pîşeñe Bâkî gönüller meyl ider

Şekker-i şi' r-i dil-âvîzün meger efsûnlıdır

(5) Derme çatma geydürür iller libâsı şi' rine

Ħil' at-i şi' r-i cihân-gîrüm benüm altunlıdır

II

Kaşîde-i 'âlû'l-'al der-ta'rif-i cihâd-ı Sultân 'Osman*

1. Âferîn ey rûzgârın şeh-süvâr-ı şaf-deri
'Arşa aş şimden girü tîğ-i şüreyyâ-cevheri

2. Pâre-i elmâsdur seng-i fesânı neyler ol
Çeħre çekme bir daħı şemşîr-i vâlâ-gevheri

3. Ser-firâz itdün livâ'ü'l-ħamd-i dîn-i Aħmed'i
Kâfire gösterdün el-ħaħ dest-bürd-i Ħayder'i

¹ itdükde Bâkî Çelebi bu kıt'aları dimişdür: itdükde Bâkî Çelebi bu kıt'ayı dimişdür

A: itdükde bu kıt'aları dimişdür B.

³ zîbâ B: ğarrâ A.

* İ. Fahir, *Eski Türk Edebiyatında Nazım*, İstanbul 1996, C.1, S.75-77. Kaside ve bunu izleyen iki gazel, karşılaştırmada kolaylık sağlamak amacıyla adı geçen eserden alındı.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/6 Fall 2008

4. Tîğünje nola yemîn eylerse rûh-ı Murtażâ
Bir ğazâ itdün ki hoşnûd eyledün Peyğam-ber'i
5. Eyledün bir ħamlede ber-bâd mülk-i düşmanı
Gerd-i raĥşuñ gerçi kim sedd itdi râh-ı şarşarı
6. Mâh-ı nev şanma felekde göricek peykârıñı
Ditredi Behrâm elinden düşdi zerrîn ħançeri
7. Ol ħadar ħan dökdi şemşîrûñ ki 'aĥsiyle anuñ
Kâse-i yâĥûta döndi günbed-i nîlûferî
8. Gamze-i ĥûbân gibi cârî ucından yine ĥûn
Böyle ħalursa eger yek-reng ider baĥr u beri
9. Belki ğarĥ-ı baĥr-ı ĥûn olurdi fülk-i dil gibi
İtdüñce tîğ-i ĥûn-efşân ile cevlâñeri
10. Şuĥĥa-i râyât-ı baĥtuñla rikâbuñ olmasa
Keştî-i nüh âsmânuñ bâdbân u lengeri
11. Berĥ uran destüñde tîğ-i pür-güher midür yaĥod
Eyledi deryâya ğavĥa âftâb-ı ĥâverî
12. Bir avuç gevher şaçardı 'âleme ğûya kefüñ
Şalduñca düşmana ğâĥî muraşşa' şeş-peri
13. Bir 'aceb deryâdur ordu-yı humâyûnuñ senüñ
Kim ĥabâb-ı ber-ħarâr olmış aña her çâderi

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

-
14. Mevc-i pey-der-peydür ol bahre sipâh-ı saf-be-şaf
Bir neheng olsa nola her tûb-ı ejder-peykeri
15. Her alay bir mevc-i tûfân-hîzidür anuñ nola
Hâr u has gibi öñince kaçsa kâfir ‘askeri
16. Gün gibi tenhâda çıksañ tîğ ile meydâna sen
Kârger düşmez sipâh-ı düşmanuñ şûr u şeri
17. Şeb-çerâğ-ı dîn ü devletdür vücûduñ hıfz için
Kat kat olmuş ejderhâdur heft çerh-i çenberî
18. Karşu tûrmaz saña şimden sonra bu iğbâl ile
Düşmanuñ ger Kahramân olsa ser-â-ser leşkeri
19. Böyle âğâz eylesün şimden girü elķâbuña
Câmi‘-i nüh kûbbe-i kevnüñ hañib-i minberi
20. Âftâb-ı bañr u ber şâhib-kırân-ı şark u garb
Şeh-süvâr-ı nâmver râyet-güşây-ı saf-derî
21. Âsmân-ı devletüñ hurşid-i kudsi-pertevi
Bezmgâh-ı şevketüñ Cemşid-i hurşid-efseri
22. Nağd-i vañt-i salñanat ser-mâye-i emn ü emân
Dest-gîr-i dîn ü devlet kâm-bağş-ı serverî
23. Şâh-ı vâlâ-rütbe ‘Oşmân Hân-ı Gâzî kim felek
Görmemişdür böyle bir şâhenşeh-i ceng-âveri
-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

24. Şeh-süvâr-ı ‘âlem-ârâ kim revâdur olsa ger
Na‘l ü mîh-i rahşî çerhün âftâb u ahteri
25. Şaf-der-i kişver-güşâ kim cenge çıķduķça olur
Cebre ‘îl انافتحنا²⁵-h‘ân-ı tîğ u miğferi
26. Padişâh-ı ‘âdil ü ‘âlî-neseb kim yaraşur
İtse ger serheng-i derbân Keyķubâd u Kayşer’i
27. Şehryâr-ı âsmân-mesned kim olmuş tâ ezel
Secdegâh-ı tâcdârân-ı cihân hâk-i deri
28. Şeh-nişîn-i nüh rivâķ-ı âsmândur mesnedi
‘İdgâh-ı heft iķlîm-i cihândur kişveri
29. Mesned-i iclâlinün rif‘at bir ednâ pâyesi
Dergeh-i iķbâlinün devlet ķadîmî ķâkeri
30. Her ne işlerse zamâne tâbi‘-i endişesi
Her ne emr eylerse devrân bende-i fermân-beri
31. Virse tab‘-ı âteşe ger berķ-i tîği terbiyet
Ma‘den-i elmâs iderdi tûde-i hâkisteri
32. ‘Adli ger ârâyîş-i bezm-i cihân itse olur
Şem‘a şeh-perr-i küleh pervânenün bâl ü peri

²⁵ انافتحنا : Kur‘ân, Sûre 48, Ayet 1.

-
33. Ol kadar âsûde ‘âlem sâye-i ‘adlinde kim
H̱v̱ābgâh eyler gâzâle pehlû-yı şîr-i neri
34. İtse ger ẖâşiyet-i ẖıfzı sirâyet ‘âleme
Tarh olurdu şafha-i âb üzre nakş-ı âzerî
35. ‘Aksidür anuñ felekde ẖırmen-i encüm degül
Şaçdı dest-i luţfı ẖâke ol kadar sîm ü zeri
36. Yazsa vaşf-ı nûkhet-i ẖulkın virürdi ‘âleme
Gerd-i ẖâk-i pâ-yı ẖâme bûy-ı müşk-i ezferi
37. Kıadr-i ẖâk-i kûy-ı ahlâkın bilürdi rûzgâr
Birbirine eylese âğışte müşg ü ‘anberi
38. Kâmkârâ şaf-derâ şâhib-kırân şâhenshâ
Ey serîr-i ‘adl ü dâduñ dâver-i dîn-perveri
39. Sihr iderdüm medhûne geldükçe ammâ neyleyem
Eylemiş H̱âk vaşfuñı kayd-ı taşavvurdan berî
40. ‘Aczûme bir hüccet alurdum eger ehl olsalar
Rûzgârıñ yâve-sencân-ı fazîlet-güsteri
41. ‘Âcizem ẖâk üzere evşâfuñda ẖâlâ kim benem
‘Âlem-i endîşenüñ ‘allâme-i dânişveri
42. Belki kânûn-ı suhânde ẖall ü ‘âkd-i nüktede
H̱ikmet-i fikr ü hayâlün feylesûf-ı ekberi
-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

-
43. Һasb-i Һâlümdür Һuşûşâ lâf u da' vâ ber-țaraf
Gerçi şâhib-lâf olur erbâb-1 țăb' uņ ekşeri
44. Ben öginmem Һadrüm erbâb-1 dil ü dâniş bilür
' Ârifem düşmez baņa lâf u güzâf-1 serseri
45. Һâmem ol mu' ciz-țırâz-1 şad hezârân-pîşedür
Kim nazîr olmaz aņa illâ Kelîm' uņ ejderi
46. Һarfidür mecmû' a-i esrâr-1 dîvân-1 Kemâl
Noķtasıdur mühre-i dâĝ-1 derûn-1 Enverî
47. Țab' um ol büt-Һânedür kim şûret-i dîvârınuņ
Țaşa kâr eyler Һadeng-i ĝamze-i nâzükteri
48. Niçe şûret feyz-i enfâsumla cân bulsa olur
Her biri şehr-i dilüņ bir ' âlem-ârâ dil-beri
49. Her Һayâlüm bir ' arûs-1 nâz-perverdür benim
Kim bu ' âlemden degül esbâb-1 zîb ü zîveri
50. Mûy-i ĝisû-yı melekdür târ u pûd-1 câmesi
Pâre-i pîrâhen-i Һûr-1 cinândur mi' ceri
51. Bâde-i idrâkümüņ tevĥîd ser-cûş-1 Һumı
Sâķî-i endîšemüņ taĥķîķ dürd-i sâĝarı
52. Һâmemüņ râh-1 sülûk-i fitne-i Һaț sâyesi
Şi' rümüņ Һabl-i metîn-i feyz târ-1 mıšťarı
-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

-
53. Kanda ben kanda yine ta'rif-i şah-ı nükte-dân
Neyleyem zabt idemem endîşe-i zûr-âveri
54. Fikr-i evşâfuñ gıdâ-yı rûhdur endîşeme
Dil helâk olur eger olursa sevdâdan berî
55. Cevher-i iksîr-i medhûñ tarh idince reşkden
Eylerem her lahza endîşemle ceng-i zergeri
56. Korqaram hem âftâb-ı kîmiyâger tuymasun
Yoğsa biñ şevk ile olur ol dağı bir müşteri
57. Zerresin mihre gubârın rûzgâra kim virür
Cevherîyem ben cihâna virmem öyle gevheri
58. Böyle cevher var elümde neyelerem dünyâyı ben
Başına çalsun felek âyîne-i İskender'i
59. Âlemi teşhîr için hâtem ne lâzım tab'uma
Ben Süleymân-ı hayâlem neyleyem engüşteri
60. Her ne dirsem ism-i a'zam gibi olur kârger
Ol kadar ta'zîm ile diñler sözüm ins ü perî
61. Başla şimden sonra ey Nef'î du'â-yı devlete
Bir du'â it kim ola hüsn-i kabûlüñ mazharı
62. Eyleye tâ husrev-i şahib-kırân-ı şark u garb
Eşheb-i zer-pâleheng-i şubh ile cevlângerî
-

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

-
63. Hâk ser-efrâz eylesün râyât-ı dîn ü devletün
Kanda ‘azm eyleser olsun fetḥ u nuşret reh-beri
64. Eyledükçe ‘azm-i meydân-ı ğazâ evvel kâdem⁶⁴
Pây-mâl olsun yoluñda düşman-ı dînün seri

III*

1. Tađıtduñ ḥ‘âb-ı nâz-ı yârı ey feryâd neylersin
İdüp fitneyle dünyâyı ḥarâb-âbâd neylersin
2. Dil-i mecrûḥuma raḥm eyle kıalsun dâm-ı zülfünde
Şikeste-bâl olan murĝı idüp âzâd neylersin
3. İdersin gerçi her derde ṭabîbüm bir devâ ammâ
Cünûn-ı ehl-i ‘aşk olunca mâder-zâd neylersin
4. Varup ĝisû vü zülf-i yârı biri birine kıatduñ
Yine bir fitne taḥrîk eyledün ey bâd neylersin
5. Şehîd-i tîĝ-i ‘aşk-ı yârdur ser-cümle-i âlem
Urup şemşîre dest ey ĝamze-i cellâd neylersin
6. Güzel taşvîr idersin ḥâl ü ḥatṭ-ı dil-beri ammâ
Füsûn u fitneye geldükde ey Bih-zâd neylersin
7. Bahâyîveş degülsin kıâbil-i feyz-i şafâ sen de
Tekellüf ber-ṭaraf ey ḥâtîr-ı nâ-şâd neylersin

---

⁶⁴ kâdem: metinde “kâdîm” yazılmıştır.

* İz, Fahir, *Eski Türk Edebiyatında Nazım*, İstanbul, 1996, C.1, s.370.

IV**

1. Çemende cûyveş bu cüst ü cûlar hep senüñçündür
Miyân-ı bülbülânda güft-gûlar hep senüñçündür
2. Sen ey kişt-i emel neşv ü nemâdan dürsin ammâ
Sehâbâsâ dökilmek âb-rûlar hep senüñçündür
3. Nola bir kerre meyl itseñ kenâra ey dür-i yek-tâ
Hurûş-ı mevc mevc-i ârzûlar hep senüñçündür
4. Gel ey mest-i tegâfûl bir nigâh it hâl-i mestâna
Reh-i mey-hânede bu hây u hûlar hep senüñçündür.
5. Sezâdur sâ' id-i sîmînüñ itsem heykel-i gerden
Baña pür-şîşm u kîn olmağ 'adûlar hep
senüñçündür
6. Reg-i tâk-i hafâdan cûşa gel ey⁶ bâde-i taḥkîḳ
Ḳadeḫler şîşeler ḫumlar sebûlar hep senüñçündür
7. Niçün ey nazm-ı Nâbî tâze cilve itmezsın
Ḳalem-den şafḫaya bu ser-fürûlar her senüñçündür

** İz, Fahir, *Eski Türk Edebiyatında Nazım*, İstanbul, 1996, C.1, s.389.

⁶ ey: metinde yazılmamış.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*